

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bakalářská práce

2013

Tereza Brožová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Tereza Brožová

**Význam vlasů v případě jejich ztráty:
sociologická studie dvou skupin postižených
ztrátou vlasů**

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Tereza Brožová**

Vedoucí práce: **Mgr. Martin Hájek, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2013**

Bibliografický záznam

BROŽOVÁ, Tereza. *Význam vlasů v případě jejich ztráty: sociologická studie dvou skupin postižených ztrátou vlasů*. Praha, 2013. 47 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Martin Hájek, Ph.D.

Abstrakt

Tato práce pojednává o ztrátě vlasů ze sociologického hlediska. Jako výrazná součást těla viditelná na první pohled jsou vlasy důležité po sebepojetí jedince a jeho identitu. Významné jsou i v souvislosti s kulturou, úprava vlasů může nabývat i symbolických významů sloužících například k vyjádření genderu, příslušnosti k nejrůznějším skupinám nebo k protestu. Ztráta vlasů s sebou pak pro jedince přináší různé důsledky v souvislosti s jeho sebevědomím i interakcemi. Má práce navazuje na dosavadní poznání v této oblasti a prostřednictvím kvalitativního výzkumu ukazuje důsledky ztráty vlasů pro ženy po chemoterapiích a pro muže, kteří ztrácejí vlasy v důsledku androgenetické alopecie. Tyto dvě odlišné skupiny připisují různé významy vlasům i jejich ztrátě, avšak z různých důvodů ztrátu obě shodně považují převážně za negativní nebo dokonce stigmatizující jev a volí různé strategie, které jim mají pomoci důstojně se se ztrátou vlasů vyrovnat, od nošení paruky až po oholení zbývajících vlasů.

Abstract

This thesis deals with the hair loss from the sociological perspective. Hair is significant part of the body, visible at first glance and therefore it is important for individual's sense of a self and identity. Hair is important also in the context of culture - hairstyles

can take symbolic meanings, such as expression of gender stereotypes, protest or membership in various groups. Hair loss brings various implications on one's self-esteem and interactions. My work builds on the previous knowledge in this field and through qualitative research illustrates the consequences of hair loss for women with chemotherapy-included alopecia and for men losing hair due to androgenic alopecia. These quite different groups attribute various meanings to their hair and hair loss, nevertheless for various reasons both of them considered hair loss to be mainly negative or even stigmatizing phenomenon and they choose different ways to cope with the hair loss with dignity, from wearing a wig to shaving the remaining hair.

Klíčová slova

vlasý, sociologie těla, sociologie vlasů, kvalitativní výzkum, ztráta vlasů, plešatost a alopecie

Keywords

hair, sociology of hair, sociology of body, qualitative research, hair loss, baldness, alopecia

Rozsah práce: 87 990 znaků.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. 5. 2013

Tereza Brožová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především vedoucímu své bakalářské práce, Mgr. Martinu Hájkovi, Ph.D. za velmi cenné připomínky i inspirativní rady a za ochotu v průběhu celé práce. Zároveň bych chtěla velmi poděkovat i všem svým respondentkám a respondentům, kteří svolili k rozhovorům, za jejich vstřícnost a za osobní zkušenosti, o které se se mnou podělili.

Obsah

ÚVOD.....	1
1. SOCIÁLNÍ TĚLO.....	3
2. VLASY JAKO SOUČÁST TĚLA	4
3. SOCIÁLNÍ VÝZNAM VLASŮ	4
3.1 VLASY A DŮSTOJNOST.....	5
3.2 VLASY A GENDER	6
3.3 VLASY A PROTEST	7
3.4 DALŠÍ VÝZNAMY	8
4. ZTRÁTA VLASŮ	9
4.1 DRUHY ALOPECIE.....	9
4.2 PSYCHOSOCIÁLNÍ DOPADY ZTRÁTY VLASŮ	10
4.2.1 <i>Androgenetická alopecie (ztráta vlasů mužského/ženského typu)</i>	10
4.2.2 <i>Ztráta vlasů v důsledku chemoterapie</i>	12
5. VÝZKUMNÁ OTÁZKA	13
6. METODOLOGIE	14
6.1 VÝBĚR RESPONDENTŮ A METODY SBĚRU DAT	15
6.2 POSTUP ANALÝZY	17
6.3 REFLEXE	17
7. ZJIŠTĚNÍ	19
7.1 VÝZNAM VLASŮ PRO MUŽE V PŘÍPADĚ JEJICH ZTRÁTY	19
7.1.1 <i>Význam vlasů</i>	19
7.1.2 <i>Sebepojetí</i>	21
7.1.3 <i>Řešení ztráty vlasů</i>	25
7.1.4 <i>Boj proti ztrátě vlasů</i>	26
7.1.5 <i>Proměny možností při ztrátě vlasů</i>	28
7.2 VÝZNAM VLASŮ PRO ŽENY V PŘÍPADĚ JEJICH ZTRÁTY	29
7.2.1 <i>Význam vlasů</i>	29
7.2.2 <i>Ztráta vlasů v různých fázích</i>	31
7.2.3 <i>Ztráta vlasů jako sociální stigma</i>	34
7.2.4 <i>Zakrývání ztráty</i>	36
7.2.5 <i>Proměny v zakrývání ztráty</i>	38
8. DISKUSE	40
ZÁVĚR	44
SUMMARY	45
POUŽITÁ LITERATURA.....	46
SEZNAM PŘÍLOH.....	48
PŘÍLOHY	49

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je ztráta vlasů – poměrně rozšířený jev, který z nejrůznějších důvodů postihuje nemalou část populace. Téma jsem zvolila zejména proto, že mne zajímalo, jak může ztráta vlasů zasahovat do života nositele vlasů a jaký na něj může mít vliv. Přestože je totiž ztráta vlasů jevem poměrně běžným, vlasy jsou silným symbolem osobní identity i prostředkem sebe prezentace, která tímto procesem může být narušena. Výzkumy zaměřující se na sociální dopady ztráty vlasů jsou navíc poměrně rozšířené v zahraničí, ovšem v našich končinách je toto téma zatím spíše opomíjeno.

Cílem mé práce je tedy zjistit, jakou roli může ztráta vlasů sehrávat v různých skupinách lidí, jaké jí mohou být přikládány významy a jaké důsledky s sebou může pro nositele přinášet v sociálních interakcích. Konkrétně jsem pro svůj výzkum zvolila dvě skupiny, muže ztrácející vlasy v důsledku alopecie mužského typu a ženy, které o vlasy přišly v důsledku chemoterapií. Skupiny jsem volila právě takto, aby byly co nejrozličnější, přičemž jsem předpokládala, že právě tímto způsobem dokážu odhalit co nejširší spektrum významů, které s sebou může ztráta vlasů přinášet.

V úvodních částech bakalářské práce jsem se snažila především o zmapování dosavadního poznání, týkajícího se vlasů v kontextu sociologie těla a jejich sociálních významů; v návaznosti na to pak na ztrátu vlasů, její možné druhy a psychosociální důsledky vyplývající z již proběhlých výzkumů. Následujícími částmi jsou výzkumná otázka a popis zvolené metodologie i průběhu práce. Dále pak naleznete vlastní výsledky mé práce rozčleněné do dvou částí – na mužskou a ženskou a v závěru práce pak diskusi, ve které se snažím o vysvětlení jevů, které z mé práce vyplývají a dosavadní literatura, kterou jsem prostudovala, je nereflektuje.

1. Sociální tělo

Vlasy jsou součástí těla a z tohoto důvodu sehrávají podstatnou roli v tělesném sebepojetí, ráda bych proto zde na začátku stručně zmínila některé základní pojmy a údaje pojící se se sociologií těla, které napomohou k lepšímu porozumění dalším částem práce. Sociologie těla jako poměrně mladá vědní disciplína vznikla v 90. letech minulého století; Ludmila Fialová uvádí (Fialová, 2001: 17), že vychází z definice sebepojetí rakouského psychoanalytika Paula Schildera, podle kterého se jedná o: „způsob, jakým člověk přemýšlí o svém těle, jak ho vnímá a cítí.“ Sebepojetí tedy zahrnuje tři části – percepci těla, to jak ho člověk vnímá, dále hodnotící stanovisko, které ke svému tělu zaujímá a emoce a pocity spojené se vzhledem těla.

Už dříve však existovaly práce zabývající se antropologií těla. Mezi ty nejznámější se řadí například Marcel Mauss, který přišel s konceptem tělesných technik označujících způsoby, kterými lidé v různých společnostech používají své tělo. Dospěl k tomu na základě pozorování tělesných postupů specifických pro různé společenské skupiny (všiml si například, že ženy chodí jinak než muži, nebo že francouzští vojáci kopou své zákopy jiným způsobem než britští). Tímto způsobem dokázal Mauss propojit tělo a sociologii – dokázal, že naučené tělesné techniky jsou sociálními fakty (Crossley, 2005: 7-9). Svým způsobem se tělem zabýval i Erving Goffman. Jak uvádí Crossley na příkladech z jeho práce *Vztahy na veřejnosti*, tělesné techniky se mění i s ohledem na to, jestli se člověk na veřejných místech pohybuje sám nebo ve skupině i s ohledem na postavení člověka (jinak se pohybuje matka, jinak dítě, jinak žebrák). Chování na veřejných místech je v konkrétních situacích formováno s ohledem na ostatní aktéry a jejich chování (Crossley, 1995: 137-139, 146).

Tělo jako takové dnes chápeme ve dvou rovinách – jakou soubor orgánů, což se označuje jako vztah tělem být a jako prostředek seberozvíjení, kterým lze manipulovat, ve vztahu tělo mít. Fialová to stručně a jasně popisuje takto: „člověk je tělo (předstupuje před zraky druhých) a má tělo, upravuje svůj zjev“ (Fialová, 2001: 14, 23).

Sarah Grogan ve své knize upozorňuje, že vnímání a prožívání těla je subjektivní; mezi tímto subjektivním prožitkem a tím, co vnímá pozorovatel, nemusí být nutně spojení: „Obraz a vnímání těla jsou sociálně konstruovány a analyzovány ve svém

sociálním kontextu“ (Grogan, 2000: 13-14). Důležitou roli podle ní při sebevnímání sehrávají společenské vlivy a představa vlastního těla je otevřená novým informacím. Velký vliv na změnu této představy, sebevnímání a sebehodnocení mohou mít předkládané mediální obrazy, záleží však na tom, jaký význam divák těmto podnětům přisuzuje. Prokázalo se také, že většina lidí má určitou referenční skupinu, od které pak odvozují sociální informace relevantní pro způsob vnímání těla (může se jednat například o přátele, rodinu nebo sdělovací prostředky).

2. Vlasy jako součást těla

Přestože řádky uvedené výše popisují tělo obecně, lze mnohé z nich vztáhnout i na samotné vlasy jako jeho součást.

Vlasy a způsoby jejich úpravy jsou pro člověka mocným symbolem identity. Anthony Synnott uvádí (Synnott, 1987: 7), že tato jejich moc spočívá v tom, že jsou součástí lidského těla a z tohoto důvodu je lidé vnímají jako něco velmi osobního, zároveň jsou však v lidských interakcích viditelné na první pohled, a z tohoto důvodu jsou zároveň i symbolem veřejným.

Na rozdíl od většiny ostatních částí těla jsou navíc vlasy velmi tvárné a právě z tohoto důvodu může jejich úprava a údržba sehrávat důležitou roli v interakcích. Lidé své vlasy upravují s ohledem na to, že později budou předstupovat před zraky ostatních lidí a i s jejich pomocí se před nimi mohou prezentovat; vlasy mohou napomáhat i k symbolickému vyjádření, ať už genderových rolí nebo politických postojů jejich nositelů; právě těmito významy se mimo jiné zabývá následující kapitola.

3. Sociální význam vlasů

Vlasy a jejich symbolismus v souvislosti s kulturou, se staly objektem zájmu v průběhu minulého století nejprve v antropologických pracích, příkladem může být práce E. Leache *Magical hair* z roku 1958, který a základě propojení psychoanalytické interpretace vlasů Charlese Berga a několika antropologických prací reflektujících význam vlasů při rituálech vyslovil teorii, podle které dlouhé vlasy značí nespoutanou

sexualitu, krátké vlasy omezenou sexualitu a oholená hlava je znakem celibátu. V roce 1969 na tuto práci pak navázal C. R. Hallpike s prací *Social hair*, ve které doplnil, že dlouhé vlasy jsou znakem nekonformních jedinců na okraji společnosti, zatímco stříhání vlasů nebo i jejich úprava značí sociální kontrolu – původní přírodní stav se přitom podrobuje společenským konvencím. Oholené vlasy mnichů, vojáků nebo trestanců jsou pak známkou toho, že tito jedinci musí dodržovat přísnou kázeň a jejich svoboda je značně omezena (Hirschman, rok: 360).

Další významnou prací na toto téma je *Shame and Glory: A Sociology of Hair* Anthony Synnotta z roku 1987, tento autor se přitom snaží reflektovat vlasy v britské a americké společnosti. Svou teorii nazval teorií protikladů a založil ji na třech tvrzeních, a to že s opačnými pohlavími se spojují opačné vlasy, že vlasy a ochlupení (*head and body hair*) jsou rovněž v opozici a s opačnými vlasy se spojují i protichůdné politické ideje. Ochlupení pak rozdělil do tří zón, se kterými se pojí společenský význam, a to na vlasy, vousy a ostatní tělesné ochlupení, zároveň rozlišil i čtyři cesty ke změně vlasů a vzhledu, a to změnu délky, barvy, účesu nebo množství vlasů. (Synnott, 1987: 382-383).

3.1 Vlasy a důstojnost

Synnottova teorie zjednodušeně spočívá v tom, že dlouhé upravené vlasy typické pro ženy jsou protikladem k jednoduchým mužským krátkým sestřihům – co je pro jedno pohlaví chloubou, pro druhé by bylo zdrojem zahanbení. Stejně je tomu v případě tělesného ochlupení, které je naopak u mužů přípustné, zatímco ženy v některých případech ženou odstraňování chloupků až do extrémů. Třetím protikladem jsou pak vousy a ochlupení obličeje celkově, které je pro ženy hanbou, zatímco muži se jím mohou pyšnit.

Výše popsané pravidelnosti se dají považovat za sociální normy, které jsou v některých situacích dokonce vyžadovány prostřednictvím sankcí (autor popisuje jako například ženy, které byly nuceny opustit zaměstnání, ve kterých měly jednat s klienty, protože si odmítly odstranit chloupky nad horním rtem). (Synnott, 1987: 383-393).

Je ovšem třeba si uvědomit, že se nejedná o pravidlo bez výjimek, dokladem jsou různá hnutí vyjadřující opozici proti stávajícímu establishmentu právě prostřednictvím porušování těchto norem, jak je blíže uvedeno v jedné z následujících podkapitol.

3.2 Vlasy a gender

To jakým způsobem vnímají muži a ženy své vlasy souvisí s tím, jak vnímají celé své tělo. Fialová uvádí, že: „Tělo jako základní součást lidského bytí představuje pro ženu v sociálním kontextu zvláštní objekt a má současně i specifickou funkci v procesu socializace ženy. Ženy jsou svým tělem, jeho vzhledem a s tím spojenou atraktivitou, charakterizovány a definovány mnohem silněji než muži. Změřitelné a platné normy jsou více vztahovány k tělu ženy, muž bývá často charakterizován jinými vlastnostmi a schopnostmi než svým zevnějškem“ (Fialová, 2001: 56). Mediální tlak předkládající ženám ideální vzhled je nevyhnutelný, stejně jako to, aby ženy tento ideál nepřenesly do vlastního sebepojetí. S tím souvisí i feministický přístup napomáhající k porozumění časté nespokojenosti žen s vlastním tělem – důvodem je společenský i mediální tlak, který ženy nutí usilovat o stále lepší tělo a podporuje zpředmětnění těla a potřebu velkého množství energie k jeho udržování. Přestože i mužské tělo se stává objektem zobrazovaným v populární kultuře čím dál častěji zdá se, že žena a její společenské uznání je stále více determinováno jejím vzhledem, než je tomu v případě mužů (Grogan, 2000: 56-71).

Stejně je tomu i v případě vlasů – ženy se se svými vlasy identifikují v mnohem vyšší míře, než muži. Synnott uvádí, že vlasy jsou součástí kulturní definice ženskosti, což dokládá na častých, i když poněkud přehnaných výrocih typu, že dívka bez vlasů již není dívkou. Muži se se svými vlasy identifikují o poznání méně, jak už bylo zmíněno výše, dokladem jsou taktéž o poznání jednodušší mužské účesy – vedle společenského nátlaku může být důvodem i fakt, že u velké části mužů se projevují v průběhu života známky padání vlasů mnohem častěji než u žen (Synnott 1987: 383).

Mužská úprava vlasů se tedy od té ženské ve značné míře odlišuje - vlasy, které jsou pro jedno pohlaví chloubou, mohou být ve stejném sociálním prostředí zdrojem

zahanbení pro to druhé. Synnott ve své práci uvádí některé normy, které odlišují úpravu vlasů u žen a u mužů. První z nich je délka – nejedná se sice o pravidlo, ale v západní kultuře se tradičně dlouhé vlasy pojí s ženskostí, zatímco muži mívají krátké a jednodušeji upravené vlasy. Od mužů se očekává spíše jistá stabilita a uniformita jejich účesů, zatímco od žen změny a nejrůznější úpravy a styly účesů. Jistá odlišnost v očekávání, i když ne natolik zřejmá, se na základě výzkumů objevila i v oblasti barev vlasů – zatímco u mužů jsou preferovanější tmavší barvy vlasů, s ženami jsou častěji spojovány vlasy světlé, (s různými konkrétními barvami jsou pak spojovány různé charakteristiky a stereotypy) a nakonec pro ženy a ženské vlasy jsou mnohem typičtější nejrůznější vlasové doplňky, přičesky nebo paruky (Synnott, 1987: 384-390).

3.3 Vlasy a protest

Vlasy hrají významnou roli i v symbolické sféře, zde uvedu některé příklady, ve kterých mohou být vlasy právě prostředkem vyjádření odporu.

Prvním příkladem, kterému bych se chtěla věnovat, je opozice vyjadřovaná ženami. Zde mám na mysli případy, ve kterých nejsou vlasy pouze genderovým symbolem, ale stávají se i symbolem politickým. Feministky se svou snahou o narušení tradičních mužských a ženských rolí se v mnoha případech stavěly proti definicím a očekáváním ženskosti právě svým vzhledem – nošením krátkých, jednoduchých sestřihů a neoholených nohou i podpaží a odmítáním paruk, přičesků a dalších zbytečných ozdob (Synnott, 1987: 394-397). Nutno podotknout, že toto se samozřejmě netýká všech druhů feminismu ani feministek, snahy o narušování mýtu krásy tímto způsobem však nejsou ničím výjimečným. Narušování klasických vzhledů je zřejmé i mezi lesbami, například Dvora Zipkin popisuje lesbickou komunitu, ve které je normou spíše maskulinní vzhled a ženy s delšími vlasy bývají posuzovány jako slabošské a nejisté (Hirschman, 2002: 358-359).

Své postoje však pomocí úpravy vlasů nevyjadřují pouze ženy. Synnott reflektuje ve své eseji některé konkrétní příklady způsobů úpravy vlasů, které napomáhaly vyjádřit nespokojenost se společenským stavem, jeho odmítání a protest. Jejich nositeli byli například členové hnutí hippies od šedesátých let minulého století.

Tito lidé pocházeli především ze středních vrstev a dlouhé a přírodní vlasy bez ozdob se staly jejich hlavním symbolem - symbolem protestu proti společnosti, kterou považovali za „vykořisťující, fašistickou, rasistickou, byrokratickou, militaristickou, nelidskou a nepřirozenou“ (Synnott, 1987: 398). Během deseti let se však objevil trend opačný – skinheads, pocházející zejména z mladé dělnické třídy, kteří se i pomocí svých velmi nakrátko ostříhaných vlasů vymezovali jak proti stávajícímu establishmentu, tak proti hippies, které považovali za zženštilé a líné pacifisty. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se pak objevilo punkové hnutí, jehož příslušníci stojící rovněž v opozici k hodnotám zaběhlého establishmentu vyjadřovali svůj protest pomocí účesů a úpravy vlasů – v tomto případě pokud se chtěli odlišit i od předešlých hnutí museli být kreativnější a použít nové sestřihy i barvy vlasů (Synnott: 397-400).

Autor v práci popisuje i to, že vlasy se proměňují dál – punkové účesy a vzhled už o deset let později nebyly symbolem vzdoru ale módní vlnou a rovněž dlouhé vlasy popisuje spíše jako způsob sebevyjádření než jako protest.

3.4 Další významy

Výše jsem popsala některé základní sociální významy vlasů, samozřejmě se však nejedná o úplný výčet. Vlasy mají význam například v roli, kterou sehrávaly tradiční černošské účesy pro černošské minority v USA v boji za jejich práva a svobody, nebo náboženský význam, který sehrávají například v případě judaismu a různých norem v rámci jeho jednotlivých odnoží (Synnott, 1987: 408-409).

S dlouhým seznamem i popisy bych mohla pokračovat, tyto nejrůznější významy bych vak už uváděla spíše pro zajímavost a vzhledem k dalším částem mé práce už nejsou relevantní. Chtěla bych proto v tomto momentě přejít k další kapitole, ve které chci zmapovat dosavadní poznání související se ztrátou vlasů.

4. Ztráta vlasů

V této části bych se chtěla zaměřit na zmapování základního dosavadního poznání souvisejícího se ztrátou vlasů. V předchozí části jsem popsala, jaké různé významy mohou nabývat lidské vlasy – zde bych chtěla znovu podotknout, že právě ve chvílích, kdy lidé o vlasy přicházejí, si tyto významy uvědomují více, i z tohoto důvodu se zaměřuji právě na ztrátu vlasů.

Nejprve bych se chtěla zaměřit na způsoby ztráty vlasů, kterých je velké množství. Lidé si mohou své vlasy z různých důvodů oholit sami, ať už kvůli vyjádření jistého postoje, z módních, estetických nebo jakýchkoliv jiných kulturních nebo náboženských, z praktických, hygienických nebo dalších důvodů. Jinou skupinu pak tvoří případy sociálně vnuceného zbavení vlasů – oholení vlasů nutné v určitých situacích, například na vojně nebo ve vězení. V těchto případech je ztráta vlasů ve většině případů znakem sociální kontroly a uniformity, ze které by tímto způsobem neměl nikdo vyčnívat. Třetí skupinu pak tvoří příčiny, které způsobují, že nositel ztrácí vlasy samovolně. Právě touto specifickou skupinou případů - vypadáváním vlasů neboli alopecií - bych se chtěla zabývat dále konkrétněji, a to z toho důvodu, že mi přijde zajímavé právě to, jak se lidé v běžném životě s něčím, jako je ztráta vlasů vyrovnávají a jaký má vliv na jejich interakce a společenský život celkově.

4.1 Druhy alopecie

Nejběžnějším typem ztráty vlasů je androgenetická alopecie, která postihuje 12% mužů mezi 18 a 29 lety, 38 % mužů po třicátém roce, 45 % mužů po čtyřicátém roce, 52 % mužů po padesátém a 65 – 70 % mužů po šedesátém roce života. Postihuje i ženy, ovšem v jejich případě se před menopauzou jedná o méně než 10 % žen (Hunt, n. d.). V tomto případě lidé ztrácí vlasy nevratně působením dihydrotestosteronu (derivátu testosteronu), který způsobuje, že vlasový folikul se postupně smršťuje, až nakonec odumře, přičemž vliv má i genetická výbava jedince (Kobren, 1999: 20-24).

Jsou však známy i další typy ztráty vlasů, známá je alopecie areata – onemocnění, při kterém se náhle začnou objevovat místa – „ostrůvky“ vypadaných vlasů nebo i ochlupení po těle. Tento druh alopecie postihuje muže i ženy a její příčina

není známa, předpokládá však, že důležitými faktory mohou být stres nebo trauma a genetické predispozice. Ve většině případů se jedná o dočasné onemocnění, může však i postupovat a zhoršovat se. Alopecia totalis je stadium, které zahrnuje vypadání všech vlasů na hlavě, alopecia universalis pak znamená ztrátu nejen vlasů, ale i veškerého tělesného ochlupení (Welsh a Guy, 2009: 194).

Běžné je však i dočasně zvýšené vypadávání vlasů z mnoha jiných nejrůznějších důvodů – kromě hormonálních změn nebo stresu se může jednat například o důsledek špatné stravy nebo nešetrné úpravy a údržby.

Jiným specifickým případem je pak ztráta vlasů v důsledku chemoterapií při léčbě onkologických onemocnění. V tomto případě se jedná o jeden z vedlejších účinků léčby, která bývá dále doprovázena nevolnostmi, nechutenstvím, kožními změnami a podobně. Účelem chemoterapií je zlikvidovat v těle rychle se množící buňky, zvláště rakovinné, ale nejen ty. Vlasy vyrůstají z folikulů, ve kterých se rychle dělí buňky zajišťující růst – 90 % těchto buněk se nachází v aktivním stadiu, proto chemoterapie poškozuje většinu z nich (McKay a Hirano, 2005: 111).

4.2 Psychosociální dopady ztráty vlasů

Ztráta vlasů může tedy v různých formách postihovat lidi různého věku, muže i ženy. Zde bych chtěla shrnout výsledky několika výzkumů, které se zabývaly tím, jaký vliv může mít alopecie na život jedince.

4.2.1 Androgenetická alopecie (ztráta vlasů mužského/ženského typu)

Důkazem, že ztráta vlasů sehrává podstatnou roli v životě mužů, je například rozsáhlá kvantitativní studie M. Alfonsa a kol., podle níž více než 70 % mužů ztrácejících vlasy potvrdilo důležitost vlasů pro vzhled a 62 % z těchto mužů souhlasilo, že ztráta vlasů má vliv na sebevědomí. Ztrátu vlasů spojovali se ztrátou atraktivity, obavami z plešatosti a také s obavami ze stárnutí, s negativními dopady na jejich společenský život i s depresemi (Alfonso et al., 2005: 1831-1832). Tyto dopady jsou

však často bohužel trivializovány, nebo dokonce ignorovány těmi, které ztráta vlasů nepostihla – na základě studií muži s viditelně prořídilými vlasy jsou ostatními viděni jako podstatně starší, méně fyzicky přitažliví, slabší, jako méně výrazní a méně silní (Passchier, 1998: 217). Cash však upozorňuje, že i navzdory současným vysokým společenským nárokům na vzhled muži vůbec nereflktují, že by ztráta vlasů ovlivnila nebo mohla ovlivnit jejich pracovní kariéru. Rovněž upozorňuje, že přestože tímto druhem alopecie trpí nižší procento žen než mužů, vnímají ženy její dopady hůře - podle studie 52 % žen a 27 % mužů vnímalo alopecii jako velmi zneklidňující (Cash, 1999: 400-401). Nejrůznějšími negativními aspekty, které ženy s alopecií spojují, se zabýval jiný výzkum: vedle dopadů na vzhled a sebevědomí ženy přikládaly vysoký význam i tomu, že své vlasy nemohou upravovat, jak chtějí (Girman et al., 1999: 1094).

Chtěla bych se však ještě vrátit k mužské ztrátě vlasů – některé články pojednávaly i o tom, jak ji muži mohou řešit. Například Ramos-e-Silva k negativním pocitům doplňuje, že muži viditelně ztrácející vlasy se ve srovnání s ostatními cítí méně atraktivní, ztrátu pocítují proti ostatním jako větší tělesnou nevýhodu a i z těchto důvodů jsou motivováni k hledání pomoci od prevence ztráty vlasů přes snahy o jejich udržení až k pokusům o opětovný nárůst (Ramos-e-Silva, 2000: 728-728).

Mnohé z výzkumů, ze kterých jsem vycházela, vznikly primárně jako studie zaměřené na zdravotní péči, proto bych zde na závěr ráda upozornila ještě na jeden článek: *Selling sickness: the pharmaceutical industry and disease mongering*. Jeho autoři se na alopecii totiž zaměřují z jiného hlediska a předkládají ji jako jeden z příkladů běžného životního procesu, který byl „zmedikalizován.“ Poté, co se objevily první látky omezující dopady alopecie, se začalo objevovat i velké množství účelově vybíraných informací i reklam, podle kterých ztráta vlasů může mít na život jejich nositele negativní dopady – může s sebou přinášet traumata i zhoršení kvality života (Moynihan et al., 2002: 887). Podotýkám to z toho důvodu, aby čtenář nedočítal tuto podkapitolu s jednostranným pohledem na tuto problematiku a uvědomil si nejrůznější vlivy, které na lidi ztrácející vlasy natlačují i to, že androgenetická alopecie sama o sobě skutečně není nemocí.

4.2.2 Ztráta vlasů v důsledku chemoterapie

Dále bych chtěla zmapovat, jaké důsledky může mít alopecie v důsledku chemoterapií – v tomto případě se lidé ocitají ve specifické situaci, ve které ztráta vlasů je pouze doprovodným účinkem léčby závažného onemocnění - přesto je rovněž intenzivně vnímána.

Sophie Rosman (2004) rámuje data svého výzkumu o ztrátě vlasů v důsledku chemoterapií Goffmanovým konceptem sociální stigmatizace. Na základě diskreditujících a diskreditovatelných stigmat podle toho, zda jsou viditelná navenek nebo ne, rozděluje alopecii na diskreditující – viditelnou a diskreditovatelnou, která je maskována například nošením paruky. Podle závěrů jejího kvalitativního výzkumu je ztráta vlasů více traumatická pro ženy než pro muže; většina mužů a malé procento žen ztrátu vlasů zlehčují a vnímají ji jako přirozený důsledek chemoterapie. Rosman rozlišuje dvě základní skupiny pacientů. První z nich – ti, kteří ztrátu vlasů zakrývají, se musí vyrovnat i s tím, že někteří lidé o jejich nemoci vědí a někteří ne, před těmi si pak musí dávat pozor, aby nebyli bez paruky viděni. Druhou strategií je pak ztrátu vlasů banalizovat a nezakrývat ji, anebo ji zakrývat, přičemž ale není primárním důvodem utajení nemoci.

Psychosociálními důsledky alopecie u žen v tomto případě, jak se své práci shrnují Hasketh a kolektiv, může být i úzkost, deprese, snížené sebevědomí a v některých případech i obavy z odmítnutí partnerem při ztrátě vlasů. Pro většinu pacientů, kteří shledávají alopecii nejhorším vedlejším důsledkem léčby, se s ní pojí negativní pocity právě z toho důvodu, že je trvalou připomínkou nemoci. Autoři tohoto článku rovněž na základě narativní analýzy popisují ztrátu vlasů v několika fázích: přípravě na ní, prožívání při samotném vypadávání vlasů, uvědomování a vyrovnávání se s novým vzhledem a opětovné dorůstání vlasů. Upozorňují rovněž, že pro ženy které s vlasy spojují svou ženskost, sexualitu i atraktivitu jejich ztráta symbolizuje onemocnění, rakovinu a smrt (Hasketh aj, 2004: 545). Ztrátu vlasů často provází pocity nepřipravenosti, šoku, zahanbení spojeného s reakcemi okolí a ztrátou sebevědomí. Ztráta vlasů bere ženám pocit soukromí ohledně jejich onemocnění a umocňuje pocity zahanbení (McGarvey et al., 2001: 284).

Dopady však nemá ztráta vlasů v důsledku chemoterapie pouze na ženy. Podle výsledků výzkumu, který provedli Shona Hilton a kol. i muži prožívají při ztrátě vlasů negativní pocity, často podobné jako ženy. V případě obou pohlaví se objevovaly pocity cizosti a šoku, navíc muži i ženy popisovali i reakce okolí, které na ně pohlíželo jako na „ty s rakovinou“ a obavy z toho, aby nebyli považováni lidmi, kteří o nemoci nevěděli za nečisté (kvůli vlasům na oděvech), za násilné (skinheads) nebo v případě žen za lesby. Muži na rozdíl od žen více reflektovali i negativní pocity ze ztráty tělesného ochlupení (Hilton et al., 2008: 578-580).

Ztráta vlasů však nemusí být vnímána pouze negativně. M. Preston ve své práci uvádí, že menšinou žen byla vnímána i pozitivně například z toho důvodu, že je důkazem efektivity chemoterapií, některé ženy ztrátu vlasů přijmou a svou holou hlavu prezentují jako symbol krásy (Preston, 2010: 14).

5. Výzkumná otázka

Nyní v návaznosti na předešlé bych se chtěla dostat k mé vlastní práci. Na začátku předešlé kapitoly se nachází demonstrativní výčet druhů ztráty vlasů. Bylo rovněž zmíněno, že ztráta vlasů může postihovat jak muže, tak ženy. Samotné články se však často věnovaly různým oblastem, ať už velmi konkrétně nebo abstraktněji se z určitého hlediska zaměřovaly na určitý druh ztráty vlasů.

Já bych se chtěla ve své práci zaměřit na ztrátu vlasů jako sociální jev, které všechny tyto skupiny spojuje a zjistit jaké významy může v různých situacích pro jejich nositele nabývat.

Ztráta vlasů při takovémto náhledu vytváří jakousi mozaiku, jejíž jednotlivé díly představují právě její jednotlivé druhy - samovolná, dobrovolná, vnucená; dále by tyto díly mohly být rozděleny na menší z hlediska pohlaví, věku i dalších demografických aspektů. Abychom získali obraz o ztrátě vlasů co nejkompexnější, bylo by ideální zabývat se všemi těmito dílky zvlášť a zjišťovat význam a důsledky, které s sebou přinášejí. To by ovšem bylo velmi náročné z hlediska časového i kvůli obtížím se sháněním respondentů. Pro svou práci jsem proto zvolila pouze dvě skupiny

respondentů – ženy, které ztratily své vlasy v důsledku chemoterapií a muže, kteří o vlasy přicházejí ztrátou vlasů mužského typu. Právě tyto dvě skupiny jsem zvolila, protože se mi zdají svými znaky velmi rozmanité z důvodu různosti pohlaví i podmínek, které ztrátu vlasů v jejich případech doprovázejí. Předpokládala jsem, že by mi tyto dva protipóly mohly napomoci zjistit co nejširší spektrum významů spojovaných se ztrátou vlasů.

Konkrétně jsem chtěla prostřednictvím narativních rozhovorů zjistit, co tyto jednotlivé skupiny shledávají významnějším a co naopak méně významným v souvislosti s jejich vlasy a jak se tyto významy proměňují s jejich ztrátou – jakým zásahem je ztráta vlasů do jejich životů. Dále mne bude zajímat, jak tato ztráta ovlivňuje jejich celkové sebepojetí a jestli ji nějakým způsobem řeší – jakým a proč. V našem prostředí se na toto téma zatím moc výzkumů nezaměřilo, proto jsem se chtěla dozvědět i to, jestli se výpovědi respondentů i z tohoto důvodu budou v něčem zásadněji lišit od literatury, se kterou jsem se seznámila. Navíc protože literatura, se kterou jsem se seznámila, nereflektovala rozdíly různých věkových skupin, jsem se mezi respondenty snažila zařadit i co nejdiverznější věkový vzorek, protože jsem doufala, že i ten mi napomůže k zajištění co nejširší škály významů a rolí, které mohou být vlasům a jejich ztrátě připisovány; případně že mi napomůže zjistit, jestli role, kterou ztráta vlasů hlasů sehrává v životě lidí různých generací, je stejná nebo se v něčem odlišuje.

6. Metodologie

Pro svou práci jsem vzhledem k výše položené otázce jako nejvhodnější shledala metodu kvalitativního výzkumu, protože „kvalitativní metody mohou pomoci získat o jevu detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně podchycují“ (Strauss-Corbinová, 1999: 11). Chtěla jsem do problematiky získat podrobnější vhled a lépe pochopit souvislosti a významy, které jedinci přikládali ztrátě vlasů jako sociálnímu jevu. Postup mého výzkumu je po jednotlivých krocích popsán v následujících odstavcích.

6.1 Výběr respondentů a metody sběru dat

Jak už jsem vysvětlila výše, strukturu svého výběrového vzorku jsem si určila předem – mělo se jednat o pět mužů, kteří ztratili vlasy přirozenou cestou kvůli plešatění mužského typu a o pět žen, které o vlasy přišly v důsledku chemoterapií. Pro každou z těchto skupin jsem si zároveň vytyčila, že bych chtěla postihnout co nejširší věkovou škálu, která by mi případně mohla prozradit i něco o tom, jestli svým vlasům a jejich ztrátě lidé různého věku připisují jiné nebo podobné významy a případně v čem jsou rozdíly a proč. Toho se mi nakonec podařilo docílit.

Pro první (mužskou) skupinu jsem provedla rozhovory s pěti respondenty, na které jsem zprostředkovaně získala kontakty díky okruhu svých známých. I přestože několik mužů spoluúčast na výzkumu odmítlo, neměla jsem se sehnáním pěti respondentů výraznější problémy. Zde je stručné představení těchto mužů pro lepší orientaci a představu:

- Prvnímu respondentovi (dále v textu bude označován jako MA26) je 26 let, vlasy ztrácel zhruba od 22, 23 let velmi rychle, v současné době je nosí nakrátko ostříhané.
- Druhému z respondentů (dále MB27) je 27 let, vlasy začal postupně ztrácet po 20 roce a pozvolnou ztrátu pozoruje doposud, vlasy má stále dlouhé několik centimetrů.
- Třetímu respondentovi (dále MC44) je 44 let, o vlasy přicházel pozvolna od vojny, tedy zhruba od dvaceti let, nakrátko si je ostříhal před několika lety.
- Čtvrtému respondentovi (dále MD51) je 51 let, o vlasy začal pozvolna přicházet po dvacátém roce, intenzivněji pak po třicátém roce, nakrátko si je ostříhal před několika lety.
- Pátému z respondentů (dále ME53) je 53 let, o vlasy pozvolna přichází od mládí až dodnes.

Rozhovory pro část práce týkající se žen byly provedeny s pěti respondentkami a stejně jako v předchozí části bylo mou snahou, aby byl mezi těmito ženami co největší věkový rozptyl. Všechny tyto ženy přišly o vlasy v důsledku chemoterapií při léčbě onkologických onemocnění. V tomto případě bylo sehnání

respondentek o něco obtížnější, pouze jednu z nich se mi podařilo získat prostřednictvím svých sociálních kontaktů, čtyři zbývající respondentky, které k rozhovoru svolily, jsem pak oslovila prostřednictvím občanských sdružení žen, které prodělaly rakovinu prsu. V následujících řádcích naleznete stručné představení respondentek, které budou v dalším textu rovněž označovány pouze zkratkami pro přehlednost z důvodu zachování jejich anonymity.

- První respondentce (dále ZA32) je 32 let, o vlasy přišla ve 24 letech při chemoterapiích po rakovině prsu.
- Druhé respondentce (ZB32) je 32 let, o vlasy přišla ve 27 letech rovněž při chemoterapiích po operaci rakoviny prsu.
- Třetí respondentce (ZC49) je 49 let, o vlasy přišla ve 31 letech při chemoterapiích provázejících léčbu leukemie.
- Čtvrté z respondentek (ZD61) je 61 let, o vlasy přišla ve 48 letech při chemoterapiích, které doprovázely léčbu rakoviny prsu.
- Páté z respondentek (ZE62) je 62 let, o vlasy přišla v 57 letech rovněž při léčbě rakoviny prsu.

Metodou, kterou jsem zvolila k získání dat, byly polostrukturované až narativní kvalitativní rozhovory. Jan Hendl takovýto rozhovor označuje jako epizodický rozhovor, který pomáhá respondentům jednak uchovat jejich zkušenosti v narativní podobě, na druhou stranu však i zjistit jejich subjektivní teorie k danému jevu (Hendl, 2008: 177). Základní strukturu mého rozhovoru tvořilo pět okruhů, přičemž jsem respondenty požádala, jestli by mi mohli vyprávět své pocity a prožitky k jednotlivým okruhům. Ty jsem se snažila řadit chronologicky, od doby ještě před tím, než respondenti začali ztrácet vlasy přes počáteční a další fáze ztráty až do současnosti k tomu, jaký je současný stav a zpětný pohled na ztrátu vlasů. Chtěla jsem, aby respondenti o svých zkušenostech vyprávěli spíše sami, což by mi napomohlo odhalit, co pro ně bylo podstatné, čemu přikládali velký význam a čemu naopak menší. Ne ve všech případech se mi však dařilo, aby se respondenti k jednotlivým tématům sami více rozpovídali – často odpovídali spíše stručnějšími krátkými odpověďmi a právě v tomto případě jsem se uchýlovala k doplňujícím otázkám, které jsem si připravila ke každému z větších okruhů a které respondenty v některých případech přiměly více se nad daným obdobím zamyslet. Seznam okruhů i doplňujících otázek můžete nalézt v příloze.

Většina rozhovorů s respondenty probíhala na veřejných místech – v kavárnách nebo restauracích, několik z rozhovorů pak proběhlo u respondentů doma. Délka rozhovorů se většinou pohybovala od půl hodiny po sedmdesát minut a předcházelo jim obeznámení respondentů s mou prací a způsobem dalšího zpracování a anonymizací rozhovorů, které mi poskytnou a podepsání informovaného souhlasu. Jednotlivé rozhovory jsem zaznamenávala na diktafon, následně doslovně přepsala.

6.2 Postup analýzy

Rozhovory jsem dále zpracovávala s pomocí programu ATLAS/ti ve verzi 5.0. Tento program byl vyvinut právě pro analýzu dat v kvalitativním výzkumu a „poskytuje různé možnosti pro systematické organizování citátů, poznámek, navržených konceptů a prvků teorií atd. Při vývoji se do velké míry zohledňoval postup zakotvené teorie podle Glasera, Strausse a Corbinové“ (Hendl, 2008: 382).

Právě některými postupy a principy zakotvené teorie jsem se zpočátku při zpracovávání rozhovorů inspirovala i já sama. Začala jsem s otevřeným kódováním rozhovorů a označováním jevů, které se v nich vyskytovaly, přičemž jsem si zároveň průběžně zaznamenávala poznámky ke kódům i vznikajícím kategoriím a vztahům mezi nimi i otázky které mě při pročítání rozhovoru napadaly a později jsem se k nim chtěla vrátit. Zároveň jsem si zaznamenávala i poznámky o tom, v čem by se má zjištění mohla shodovat s přečtenou literaturou, co se v ní nevyskytovalo a v čem byly rozpory. Kódy jsem následně při dalším pročítání rozhovoru upravovala a přepisovala a zároveň jsem se je snažila i seskupovat podle souvislostí. Tímto způsobem postupně vznikaly kategorie a jejich podkategorie. Tyto kategorie jsou popsány v následující kapitole práce, která obsahuje interpretaci mých zjištění, která byla vytvořena na základě jednotlivých kategorií, kódů a mých poznámek.

6.3 Reflexe

Zde bych na závěr této kapitoly chtěla shrnout možné nevýhody svého postupu a nastínit způsoby, kterými jsem se je snažila eliminovat.

Za jednu z hlavních nevýhod kvalitativního výzkumu je považována skutečnost, že jeho výsledky nemusí být zobecnitelné (Hendl, 2008: 50). Generalizaci výsledků jsem si při své práci však původně ani nekladla za cíl – chtěla jsem nastínit, jakými možnými způsoby může být vnímána ztráta vlasů ve dvou odlišných skupinách respondentů, jak ji vnímají a jaké má pro ně důsledky v sociálních interakcích, přičemž jsem chtěla navázat na dosavadní vědění v této oblasti a pokud možno ho rozšířit.

Vzhledem k velikosti mého výzkumného vzorku zobecnění ani možné není; tvrzení, která ve své práci považuji za zásadní, jsem se však chtěla alespoň pokusit podpořit ještě jiným způsobem, k čemuž jsem zvolila datovou triangulaci, kterou Denzin popisuje jednoduše jako „použití různých datových zdrojů.“ (Hendl, 2008: 147). Konkrétně jsem se snažila ověřit zjištění, která jsem považovala za zásadnější oproti dosavadní literatuře ještě z jiných zdrojů než od respondentů samotných. Abych nepředbíhala, podrobněji se jí budu zabývat v diskusi na konci práce, na tomto místě jen nastíním, o jaké zdroje konkrétněji šlo. V případě analýzy mužské části práce jsem následně navštívila kadeřnici, se kterou jsem probrala části a zjištění na proměnu možností v mužských účesech; v části, ve které jsem interpretovala rozhovory se ženami, jsem pak některá svá zjištění porovnávala s poznámkami ze skupinové diskuse s několika dalšími ženami, které o své vlasy přišly v důsledku chemoterapií – k této diskusi jsem se dostala v průběhu sběru svých dat a tento rozhovor nebyl použit při interpretaci samotné – zde se tedy jedná spíše o triangulaci metodologickou.

Lincoln a Guba rozdělují nebezpečí ohrožující validitu kvalitativního výzkumu do tří skupin – kromě reaktivity (přítomnost výzkumníka může ovlivňovat průběh sběru dat) uvádí i nebezpečí zkreslení ze strany účastníků nebo výzkumníka (Hendl, 2008: 146).

Právě to bych chtěla zmínit v neposlední řadě - výzkum mohl být ovlivněn samozřejmě i mým náhledem na problém. Má role by měla být objektivní a nezáúčastněná, jako žena jsem neměla moc představ o ztrátě vlasů u mužů a ve srovnání s ženami, které vlasy ztrácely v důsledku chemoterapie, jsem měla tendence ji v počátečních fázích trochu zlehčovat. Snažila jsem se však, abych si tyto své pocity uvědomovala a aby můj pohled co nejméně ovlivnil charakter získaných dat i následně

interpretace - podle doporučení jsem se snažila „oprotit od osobních pocitů a předsudečného pojmání výzkumné situace“ (Hendl, 2008: 146) v průběhu sběru dat i následné analýzy.

7. Zjištění

7.1 Význam vlasů pro muže v případě jejich ztráty

7.1.1 Význam vlasů

První kategorií mé analýzy jsou významy, které respondenti v mém vzorku svým vlasům přiřadili v době před jejich ztrátou. Vlasy jsou atributem viditelným navenek na první pohled a jsou tudíž silným prostředkem sebereprezentace. Muži v rozhovorech zmiňovali, že v dětství pro ně vlasy žádný význam neměly a nestarali se o ně, důležité pro ně začaly být až v době dospívání, kdy je začali více oceňovat, např.:

MB27: „v době dospívání jsem de facto vlasy nějak extrémně neřešil a nějakéj účes taky moc ne (...) v době od takovejch šestnácti let jsem se začal vlasům věnovat víc.“

Od této doby si je muži začali spojovat jednak s rolí, kterou vlasy sehrávají pro jejich vzhled a atraktivitu a jednak s významy symbolickými, ať už se jednalo o vyjádření příslušnosti k nejrůznějším skupinám nebo o vyjádření nekonformity a vzdoru – v těchto případech bylo funkcí vlasů upoutání pozornosti a provokace.

V souvislosti s atraktivitou pak muži začínali zmiňovat zvýšení péče, kterou vlasům věnovali a s myšlenkou případné ztráty vlasů začínali spojovat právě i obavy o ztrátu atraktivity. (MA26: „co si třeba chlapi myslej, že holkám se to nebude líbit ta pleška tak právě kvůli těm ženskejm že to je hrozný“). Respondenti popisovali tyto obavy nejvíce právě ve chvílích, ve kterých vyprávěli o tom, že začínají vlasy ztrácet, což značí, že v této době si význam vlasů pro vzhled a atraktivitu uvědomovali více. Objevil se však i protinázor, který apriori považoval vlasy a vzhled celkově za druhořadý při navazování vztahů, přičemž důležitější místo v tomto směru zaujímal

duševní stránka (B: „*neřešil jsem nikdy takovýhle věci, že bych.. pokud ta holka za něco stojí, tak jí přece nemůže vadit, že kluk má miň vlasů*“).

U symbolických významů přikládaných vlasům se již objevovala souvislost s věkem, respektive více s dobou a režimem než s tím, v jakém věku muži o vlasy začali přicházet.

Starší muži považovali své vlasy za mnohem významnější a více je oceňovali. V rozhovorech vyjadřovali, že od doby, kdy se o vlasy začali zajímat, se snažili vypěstovat vlasy co nejdelší – dlouhé vlasy pro ně byly součástí kultury, ve které se pohybovali a zároveň symbolem oboje proti bývalému režimu, pomáhaly jim navenek prezentovat nesouhlas a vzdor, což dokládá i následující příklad:

ME53: „*jasně že nikdo nebyl rád když o vlasy přišel když to byl takovej symbol tý kultury a určitého vzdoru proti režimu a takoveho jako.. prostě když tě někdo viděl tak hned věděl co seš zač, jak se smýšlíš, jak prostě potom už jsi nemusela o sobě nějak víc povídat (...) proto já dneska mladejm ani nezávidim, protože oni nemaj proti čemu bojovat. My jsme měli nepřítel, rodiče proti nám bojovali kvůli těm vlasům prostě, ale komunisti taky že jo ty to uplně nesnášeli.*“

Tito muži se tedy za pomoci svých vlasů vymezovali jednak proto režimu, popisovali i jistý nátlak který pociťovali na to, aby si vlasy zkrátili například od učitelů ve škole, ale i od rodičů, kteří se obávali, aby kvůli vlasům neměli problémy; zároveň je však brali jako součást jisté kultury a skupiny lidí, takto se vymezovali i proti jiným skupinám, což vystihuje například tento úryvek:

ME53: „*Tenkrát se to prostě na takovýty somráky dělilo a veksláky. Veksláci byli takový diskotekový týpci, který byli ohozený uplně příšerně, špičatý botky a košilky a tak a pak byli somráci, který měli dlouhý vlasy, který měli prostě, nosili zelený kabáty, bílý kecky, úzký kalhoty, to prostě tenkrát byla taková doba, no.*“

Mladší muži, se kterými jsem mluvila, rovněž zmiňovali symbolický význam, který svým vlasům přikládali, když jejichž pomocí chtěli něco vyjádřit, při rozhovorech jsem však měla pocit, že se s těmito významy nesžili natolik silně – jednak z toho

důvodu, že se pro ně jednalo o záležitost určitého období a zároveň také proto, že nepociťovali žádnou větší represi nebo nátlak. Pro ilustraci uvádím dva příklady:

MA26: *„tenkrát (pozn. v sedmnácti letech) jsem poslouchal metal, tak jsem chtěl mít prostě dlouhý háro, no.“*

V tomto případě například vlasy měly sloužit pouze k vyjádření vkusu a stylu respondenta. Jiným příkladem je respondent, který svými účesy vyjadřoval příslušnost k punkové subkultuře, v tomto případě s sebou toto vyjádření neslo i jistý společenský vzdor:

MB27: *„Ty, který jsem chtěl popudit a nějak jakoby iritovat tak jsem iritoval. To byli třeba někteří spolužáci z rádoby nějaký lepší společnosti, tak ty se tomu třeba vysmívali a podobně a jelikož jsem jakoby já je bral jako ksindl, tak mi to jakoby dělalo dobře.“*

Právě v tomto případě se ovšem jednalo o provokaci a vzdor jen proti určitým skupinám a za účes i podle slov respondenta nehrozila širší společenská represe.

7.1.2 Sebepojetí

V další části bych se ráda věnovala kategorii sebepojetí, která poměrně úzce souvisí s předchozími odstavci – na tělesné sebepojetí a jeho utváření mají vlasy velký vliv. V této části byly tudíž zařazeny kódy související s vlivy na jejich sebepojetí, zejména se zpětnými vazbami a reakcemi, které muži ke svým vlasům v různých fázích jejich ztráty dostávali a porovnáváním se, ať už s blízkým nebo vzdáleným sociálním prostředím. Dále se v následujících odstavcích zmíním i o tom jak tyto interakce ovlivnily pocity mužů a jak podle nich případně přizpůsobovali svůj vzhled.

Vliv na to, jak muži ztrátu vnímali, mělo z velké části to, s kým se porovnávali. Pokud ve svém okolí vyhledávali a zaměřovali se především na ty muže, které vypadávání vlasů rovněž postihlo, pak ztrátu vlasů v rozhovorech popisovali spíše jako cosi běžného než jako něco co by je mělo hodně traumatizovat, například:

MB27: „*já jsem byl třeba v nějaký skupině lidí který kolem mě byli a ty kluci byli třeba kolikrát, nebo jsou dodneška o dost plešatější než já, tak jsem byl prostě v nějakým tom středu, někdo měl těch vlasů víc a někdo míň.*“

Na druhou stranu když se respondenti zaměřovali spíše na ty muže, kteří s vypadáváním vlasů problémy neměli, byla ztráta více doprovázena pocity nespravedlnosti a křivdy, např.:

ME53: „*Samozřejmě že si člověk pak říká proč zrovna já musím bejt a támhleten má vlasů (...) zrovna takovej blbec si řekneš, tamhle nějakěj bezdomovec třeba kteremu je uplně jedno co má na hlavě, stejně to má celý špinavý a zakoudelený a má vlasů..*“

Z porovnávání zároveň vyplynulo, že ztráta vlasů je vnímána jako cosi běžnějším v případě starších mužů protože ve starším věku se bez vlasů vyskytuje vyšší procento mužů než v mladším, mladší muži popisovali že i z tohoto důvodu řešili ztrátu vlasů více, protože mezi svými vrstevníky mohou být jediní nebo jedni z mála, takovéto pocity ilustruje následující úryvek:

MA26: „*když třeba dvacetiletýmu nebo pětadvacetiletýmu klukovi začnou padat rychle vlasy a prostě že ten mladší kluk je z toho víc jakoby psychicky horší, je to pro něj větší handicap tím že je mladej a najednou prostě ztrácí rychle vlasy v tomhle věku (...) ty starší chlapi po tý čtyřicítce padesátce, tam už je to jakoby normální že jo. Už většinou chlapům ty vlasy padaj - ne všem, ale hodně chlapům.*“

Vliv na tělesné sebepojetí mužů měly i poznámky a reakce okolí na jejich vzhled v různých fázích ztráty vlasů.

V prvotní fázi se jedná především na upozornění a varování před ztrátou vlasů, které souvisí s jistým očekáváním ztráty, roli zde hraje i to jak vypadají ostatní lidé v rodině a jestli respondenti čekali ztrátu na základě dědičnosti. Toto očekávání mohlo mít podle výpovědí v některých případech za následek obavy nebo zvýšenou pozornost

k vlasům, protože však ztráta není jistá, může se pojit i s doufáním, že právě respondenta nepostihne a prožívání není nijak intenzivní.

Další fází, kterou respondenti reflektovali, bylo období, ve kterém se začalo padání viditelně projevovat – zde mluvili především o poznámkách přátel a známých, například:

MA26: *„Říkali mi ze začátku kouťáku, už ti to začíná no a potom už jako plešoune nebo tak, to už v té další fázi, kdy jsem byl bez vlasů.“*

Tyto poznámky byly podle různých výpovědí vnímány různě, od pocitů nevole a zadostiučinění když ostatním začaly padat vlasy také až po jakýsi zlehčující nadhled nad těmito poznámkami. Větší roli zde v souvislosti s pocity respondentů hrála intenzita, s jakou vlasy ztráceli – vnímali ztrátu hůře, pokud si náhle všimli, jak jim ubývají vlasy, než když byla ztráta pozvolná a dlouhou dobu si ji téměř nepřipouštěli. Příkladem byl nejmladší z mých respondentů, který ztrátu vnímal intenzivně:

M26A: *„začal jsem to pozorovat prostě den po dni, no a bylo to fakt znát, byly prostě vlasy všude (...) během jednoho roku prostě, najednou to přišlo a bum prásk a nazdar.“*

Oproti tomu jiný respondent například si podle jeho slov ztrátu vlasů z důvodu její pozvolnosti dlouho nepřipouštěl a v plném rozsahu si jí uvědomil až poté, co si vlasy více zkrátil:

MC44: *„Takhle jak se na sebe koukáš tak si to nějak neuvědomuješ, že jo (...) když se potom ostříháš, tak krátce, tak to ještě víc praští do očí. Protože vlastně vidíš, že kterých místech ti mizej, takže tím že je zkrátíš tak vlastně vidíš konečně tu krutou realitu.“*

Dalším přelomovým obdobím, ve kterém sehrály rekce okolí podle mužů významnou roli, bylo oholení vlasů. Respondenti, kteří tento krok učinili, všichni shodně popisovali pocity nejistoty spojené s novým vzhledem (například MA26: *„je to takový že prostě najednou vlasy a najednou nejsou a člověku připadá ta hlava divná“*).

Právě v tomto období popisují reakce okolí, které byly vesměs kladné a pomohly jim zvyknout si na nový vzhled.

V souvislosti se zmíněným zvykem bych ještě chtěla dodat, že ať už muži vyřešili ztrátu vlasů jakýmkoliv způsobem (těmto způsobům se podrobněji věnuje následující podkapitola) – u všech toto řešení provázela jakási rezignace (například MA26: *„už to беру, protože mi ani nic jiného nezbyde. Proč to řešit, stejně už mi ty vlasy nenarostou, už je tam nevrátím, tak nic jiného mi nezbyde“*). Shodné ve výpovědích naopak nebyly pocity týkající se smíření se ztrátou – ty obsáhly spektrum od lhostejnosti až po úplné odmítnutí smíření. Případem jednoho z protipólů je úryvek z rozhovoru s respondentem, který ztrátu vlasů vnímal s jistým zlehčujícím nadhledem:

MB27: *„to není něco, za co by se člověk měl stydět, bral jsem to jako normálku, přirozenou věc kterou jsem viděl v okolí všude kolem sebe. De facto na ulici potkávaš pořád nějaký lidi co maj kouty nebo plešky a nepřipadá mi to jako nic hrozného.“*

Objevil se však i názor opačný, který smíření se ztrátou odmítal:

ME53: *„To asi člověku vrtá hlavou celej život, nikdo se s tím nesmíří. To jako ať každej říká že mu to je jedno, to může říct, ale prostě ani jednomu chlapovi to není jedno, tomu nevěř. Nikomu to jedno není, jenom prostě to říkaj. Já jsem někde i čet že prostě chlap, kterej říká že mu je jedno že je plešatej a že to nic neznamená tak prostě nikomu to není jedno, to jsou jenom kecy.“*

V této části bych ještě ráda zmínila odůvodnění, která pro ztrátu svých vlasů muži hledali a prezentovali v rozhovorech, konkrétně ta odůvodnění, která se mi jevila jako zlehčující ztrátu a napomáhající jakési lepší sebe prezentaci respondentů.

Častým argumentem bylo, že ztráta vlasů je způsobena vlivem testosteronu – mužského hormonu a tudíž je jakýmsi symbolem mužnosti, například:

MB27: *„Já jsem to bral tak že je to nějaký jakoby projev toho že už třeba dospívám a stává se ze mě jako muž (...) i jsem někde viděl jakože plešatost je*

způsobená hormonama a ty muži, který maj hodně mužskejch hormonů, tak těm vypadávaj ty vlasy víc, takže de facto jsem si říkal že jakoby mám dost mužskejch hormonů a že to je vlastně v pořádku.“

Dále muži zmiňovali, že dospěli i k tomu, že některé jejich osobní charakteristiky napomáhají k jejich lepší představě o sobě samých – zde se jedná například o tvar hlavy, který bez vlasů více vynikne (MA26: *„A prej mám taky na to hlavu, což je výhoda že tu škebli na to mám“*), nebo například barvu vlasů, která hraje roli především po zkrácení vlasů (MD51: *„To jsem měl asi výhodu těch světlejch vlasů, když má někdo ty tmavý vlasy tak má vidět ten tmavej věnec pak.“*)

7.1.3 Řešení ztráty vlasů

Respondenti v rozhovorech popisovali, že poté co začali pozorovat ztrátu vlasů, zaujali různé strategie k řešení této situace.

První takovouto strategií byly podle výpovědí snahy o zakrývání ztráty - v tomto případě byly považovány za přijatelné dvě možnosti, začesávání míst s prořídlymi vlasy, nebo nošení čepice. V obou těchto případech však hrozilo nebezpečí diskreditace v případě, že toto zakrývání bude nějakým způsobem odhaleno, příkladem jsou zážitky jednoho z respondentů:

MC44: „Myslim, že jsem měl nějak na místech, kde by měly bejt hustší vlasy, tak já jsem je měl třeba delší, jo, rozumíš. Prostě jsem si to tak nějak asi načesával (...)když si to člověk načesal dá se říct na tom záchodě a pak jsi přišla ke stolu a někdo z prdele vstal a rozcuchal ti prostě to, co jsi pracně dala dohromady, tak to mě i vytáčelo celkem. Protože vlastně oni mi pak naschvál začali pořád ty vlasy vlastně rozcuchávat.“

Za jisté řešení této situace se dá považovat i snaha odvést pozornost na něco jiného – v rozhovorech, které jsem prováděla, byl takto zmíněn plnovous, který si daný respondent nechal narůst.

Vedle těchto poznámek respondentů, kteří zakrývání ztráty přiznali, se objevila i druhá skupina, která při dotazu zakrývání ztráty popírala, nebo alespoň popírala, že tyto strategie užívá kvůli plešatící hlavě, například:

MB27: *„ty čepice nenosim kvůli tomu že jsem plešatej, já jsem měl rád čepice už někdy třeba od svejch deseti let.“* (...) *„Nezačesávám, oni mi tam ty vlasy tak nějak samy spadnou vždycky.“*

I toto popírání však mohlo být pouze součástí sebezprezentaci při rozhovoru na choulostivé téma.

Na druhou stranu ovšem ne všichni ztrátu zakrývali. Dalším řešením, ke kterému někteří z respondentů podle výpovědí dospěli, je oholení, resp. ostříhání vlasů nakrátko. Zde mi bylo zdůrazňováno, že důvodem není ztrátu zakrýt, proto si respondenti několik milimetrů vlasů na hlavě nechávali a neholili ji žiletkou. Bylo zmíněno i to, že tento krok pro respondenty nebyl lehký z různých důvodů, ať už se se svými vlasy nechtěli rozloučit, nebo se báli předstoupit před zraky svých známých po této „radikální“ změně. Moment oholení proto spojovali s různými událostmi, ať už se jednalo o přechod do nové práce, nebo o prohranou sázku.

7.1.4 Boj proti ztrátě vlasů

Vedle strategií, kterými muži řešili již řidnoucí vlasy, je v rozhovorech často objevovaly i odkazy k tomu, jak ztrátě vlasů předejít nebo jak lze docílit jakéhosi jejich obnovení.

V případech prevence se zde objevovala jednak jakási lidová moudrost, laické rady, které respondenti znali a zkoušeli aplikovat na své vlasy, pro lepší ilustraci uvádím dva příklady:

ME53: *„Taky jsem si dokonce vyvařoval kopřivy jeden čas a březový listy a tím jsem si myl hlavu nebo splachoval. Ale asi to nepomohlo, no, ale je to zdravý prej.“*

MC44: „(na vojně) se kluci stříhali dohola z toho důvodu, že si mysleli, že jim z toho zhoustnou ty vlasy. Jo, protože když je stříháš vlastně, zkracuješ, tak by ty vlasy měly být relativně zdravější“.

Vedle této laické prevence byly zmiňovány i přípravky proti padání vlasů, které respondenti zaznamenali na základě reklam a mediálního nátlaku. Někteří respondenti některé z takto inzerovaných přípravků vyzkoušeli, neshledali ovšem pozitivní výsledek a podle jejich výpovědí z tohoto důvodu nebo i proto, že sami neznali nikoho, komu by podobný přípravek pomohl, mluvili o těchto přípravcích s jistou skepsí, vnímali je jako přípravky, které mají z lidí pouze vylákat peníze. Jedním příkladem za všechny je následující citace:

MA26: „Všímal jsem si takovejch těch reklam v těch novinách, kdy tam je ta inzerce, že jo, že speciální přípravky proti vypadávání vlasů a tak dále a tak dále, ale člověk si řekne, že to stejně nefunguje, protože by za chvilku nebyl nikdo plešatej, že jo. A plešatejch je všude plno, takže to asi moc nezabírá“

Řešení, které s takovou skepsí zmiňováno nebylo, je transplantace vlasů. Muži říkali, že jí důvěřují více z toho důvodu, že na vlastní oči mohli vidět její výsledky, zejména u známých osobností které ji podstoupily, což respondenti často zmiňovali. Transplantaci vlasů popisovali jako jedinou cestu, která vlasy může navrátit, přesto ji nikdo z mých respondentů nepodstoupil. Důvody pro to mohou být zmiňované obavy z transplantace a z toho že by nemusela vyjít, vlasy by se nemusely „chytout“ a navíc se jedná o složitý zákrok. Dalším důvodem, který byl často zmiňován jako hlavní, je cena transplantace, která se často pohybovala mimo možnosti respondentů a někteří pak zmiňovali i její nepřirozenost a nedokonalost:

ME53: „Oni maj prostě jenom takovou, zaprvé z hlavy jim to vyberou, kde maj vlasy a taky někomu se to nechytne a maj to jako ty panenky, takovýty řádky tam. Ono se to ještě někomu vůbec nechytne a stojí to prachy.“

7.1.5 Proměny možností při ztrátě vlasů

V odstavcích výše bylo zmíněno několik rozdílů mezi mladšími a staršími muži, a to například v případě symbolických významů, které muži svým vlasům připisovali, nebo v případě skutečnost, že ztráta vlasů u starších mužů je brána jako cosi normálního (protože ve vyšším věku je i vyšší procento mužů, kteří ztrácejí vlasy, není tento fakt už natolik výrazný).

Za nejvýznamnější zjištění v souvislosti s věkem však považuji jistý posun v možnostech řešení ztrát vlasů, který z rozhovorů vyplynul. Starší muži popisovali, že když v dobách mládí ztráceli své vlasy, měli možnost buď nechat vlasy jak byly, nebo je začesávat, nebylo přípustné si vlasy oholit, takovýto krok by byl pro ně stigmatizující.

ME53: *„Tenkrát když se nechal člověk ostříhat dohola tak byl buď jak když přišel z kriminálu a nebo prostě to byl takovej jako, to se nenosilo prostě a každej na něj koukal jako na nějakého vyvrhela, to bylo horší než dlouhý vlasy pomalu ještě.“*

Nové možnosti a změny si uvědomovali i mladší respondenti (MA26: „tenkrát to bylo jiný v tom, že oni to prostě mašinkou brát nemohli, protože to nebylo prostě pro ten systém – nezapadli.“)

Oholení hlavy však není jedinou nově vnímanou možností pro muže ztrácející vlasy, jak vystihuje následující úryvek:

ME53: *„Dneska ta doba je taková jiná, dneska jsou takovýty různý účesy prostě jak to maj.. no tenkrát prostě neexistovalo aby měl někdo učesaný ty vlasy prostě zezadu dopředu na takoveho toho blba, oni dneska si to učešou zezadu dopředu, tady si takhle udělá kohouta a to v tý době by byl člověk za blbce, protože se to nosilo víceméně dozadu nebo pěšinka nějaká nebo prostě to a jako mít tohle, nebo tady nějaký to a tady nic to prostě se vůbec nenosilo takovýhle účesy. Dneska se to dá krásně maskovat účesama, vždyť podívej se na spoustu těch lidí v televizi, oni prostě mají účesy, podívej se na starý filmy, tam prostě někdo měl přehazovačku šílenou a bylo vidět že je plešatej že jo a dneska oni to maj*

nagelovaný, tenkrát gely to vůbec nebylo, maj tady takový štětky nagelovaný takový a prostě to vypadá že to tak má bejt, že jsou tak ostříhaný.“

Pro ucelení těchto myšlenek a také proto, abych získala náhled ještě z jiné perspektivy, než od mužů samotných jsem navštívila i kadeřnici, které jsem se vyptala právě na to, jaké účesy bylo možné nosit za totality, jaké možnosti jsou dnes a na dobu, ve které podle ní nastal tento přelom v možnostech. Její odpovědi mi potvrdily, co bylo napsáno výše. Za totality přípustným účesem mužů byly pouze krátké vlasy, dlouhé vlasy mohli nosit pouze muži, kteří neusilovali o vyšší společenské postavení. Po revoluci se podle jejích slov začalo objevovat velké množství účesů, mnoho mužů začalo nosit delší nebo dlouhé vlasy, ať už rozpuštěné nebo svázané. V prvních letech po revoluci však ještě nebylo úplně běžné, že by si muži své vlasy oholili, holá hlava jako běžné řešení ztráty vlasů, které nepůsobilo deviantním dojmem, začala být běžná až ve druhé polovině devadesátých let. Navíc mi popsala i některé další změny, které z rozhovorů nevypluly a které naznačovaly rozvolnění norem vztahujících se k úpravě vlasů, například že muži začali běžněji žádat barvení vlasů i z jiných důvodů, než aby zakryli šediny, nebo i další výstřednější účesy.

7.2 Význam vlasů pro ženy v případě jejich ztráty

7.2.1 Význam vlasů

Podobně jako v předchozí části u analýzy mužů, i zde první kategorie zahrnuje významy, které ženy připisovaly svým vlasům v rozhovorech – tyto významy jsou však od mužské části značně odlišné. Vlasy jako zjevný a výrazný atribut ženskosti byly respondentkami považovány za velmi významné pro jejich vzhled. V době před ztrátou vlasů ženy popisovaly s pýchou jako svou chloubu, rovněž popisovaly, že úpravě vlasů věnovaly adekvátní čas i péči. V interakcích každodenního života vlasy, pokud byly upravené, sehrávaly důležitou roli v sebevědomí žen, což dokládá následující příklad:

ZD61: „já si myslím, že vlasy je téměř ozdoba každé ženy, že to není nadnesený tohle a fakt jako vlasy jsou strašně důležité, když máte upravené vlasy tak máte takový dobrý pocit.“

Zvláštní význam pak podle výpovědí v rozhovorech vlasům v této souvislosti přikládaly při společenských událostech, při kterých se od nich očekávalo, že budou vypadat dobře; nejčastěji při maturitních plesích a svatbách. Objevily se i popisy, ve kterých sehrávaly vlasy významnou roli v práci nebo ve vztahu žen (např. ZE62: *„myslím, že to byla jedna z příčin mého dobrého manželství ty vlasy.“*) Právě z těchto počátečních pasáží popisujících roli vlasů v životě bylo vidět, že ženy přikládají svému vzhledu skutečně velkou roli a že vlasy jako podstatnou součást vzhledu a prostředek sebe prezentace částečně spojují se svými životními úspěchy.

Ztráta vlasů pak byla vnímána jako ztráta tohoto atributu ženskosti. Toto sehrávalo výraznou roli u žen, které přišly navíc při operaci i o ňadro, kterému v rozhovorech přikládaly podobný význam (ZE62: *„vlasy a prsa jsou takový atributy ženy, že je na to vlastně pyšná na poprsí a na vlasy takže to byla velká rána.“*) V této části se nabízí připomenutí Synnottových poznámek o tom, že žena, která ztratí vlasy, ztrácí i svou ženskost, i když i v tomto případě samozřejmě nadneseně, to dokládá například následující úryvek:

ZE62: „já jsem říkala já mám holou hlavu, manžel má holou hlavu, ale ten jí nemá po chemoterapii, ten jí má protože mu vypadaly vlasy normálně, tak jsem říkala ty děti jsou zmatení, oni nevědi komu maj říkat babi a komu dědo.“

Ztráta vlasů byla popisována v negativních konotacích i z toho důvodu, že představovala pro ženy symbol nemoci, kterou připomínala a prozrazovala v interakcích s ostatními lidmi, pokud nebyla zamaskována nebo skryta, například:

ZC49: „to je nejvíc, právě jako první věc, která na to upozorní, že není všechno dobře, že je člověk nemocnej.“

Právě z tohoto důvodu může být ztráta vlasů pro ženy stigmatizující – protože je spojována s rakovinou, která je ve společnosti bohužel stále ještě tabu a zároveň je toto

onemocnění těžké i pro rodinu a blízké nemocného z důvodu nejistoty a zákeřnosti nemoci. O tom se ale ještě blíže zmíním v podkapitolách níže.

7.2.2 Ztráta vlasů v různých fázích

Dříve bych zde však chtěla rozebrat ještě jednu kategorii, která souvisí s tím, jak ženy ztrátu vlasů prožívaly – popisovaly totiž jisté rozdíly v tom, jak ji prožívaly v různých obdobích onemocnění. Těchto rozdílů jsem si všimla při kódování, když se pocity a náhled na to jak je ztráta vlasů podstatná v různých částech jednotlivých rozhovorů lišily. Než začnu fáze popisovat, chtěla bych jen podotknout, že ženy si byly vědomy, že vlasy jim po skončení léčby znovu dorostou.

První fází, kterou ženy popisovaly, byla doba očekávání ještě před chemoterapiemi a před ztrátou vlasů. V tomto momentě se ženy právě podle očekávání rozdělily do dvou skupin – na ty, které byly ztráta oznámena a očekávaly ji a na ženy, které o ztrátě neměly kvalitní informace a z tohoto důvodu si nebyly jisté, jestli postihne i je.

Druhou skupinu tvořily starší ženy, kterým lékař podrobnější informaci neposkytl. Tyto ženy, které ztrátu vlasů spíše neočekávaly, podle výpovědí doufaly, že právě je nepostihne a z tohoto důvodu se na ni ani nepřipravovaly.

ZD61: „v tom letáčku bylo napsáno, že součástí té léčby nejenom že jsou ty nepříjemné zdravotní stavy jako je zvracení a taková únava a já nevím co se všechno k tomu váže a pak je možnost, ale jen možnost ztráty vlasů a já jsem si říkala že možnost, to není nikdy stoprocentní, tak třeba o ty vlasy nepřijdu.“

To, že se ženy na ztrátu vlasů nepřipravovaly, v důsledku podle jejich slov zahrnovalo jednak to, že si vlasy předem nezkrátily, pak tyto ženy zažívaly o to větší šok, když dlouhé vlasy začaly náhle ztrácet a jednak také to, že si předem nepořídily paruku nebo něco jiného, co by jim pomohlo ztrátu zakrýt – paruku sháněly až dodatečně.

Druhou skupinu tvořily ženy, které říkaly, že ztrátu na základě lepších informací nebo zkušeností v rodině očekávaly a měly možnost se na ni připravit, takže s vlasy ostříhaly předem. Ani ty však v této fázi ve víru jiných starostí ztrátu nevnímaly tak intenzivně:

ZC49: *„Nebyla to sice zrovna příjemná informace, že přijdu o vlasy ale moc jsem si to nepřipouštěla a nebylo to tak hrozný snad myslím dokud se to opravdu nestalo (...) v první chvíli ty vlasy nepřijdou tolik důležitý, tolik se to neřeší“*

Další fáze – počátky ztráty samotné jak už bylo nastíněno výše, popisovaly ženy jako psychicky náročnější (např. ZE62: *„v té chvíli se vám to nezdá jako minimální oběť, zdá se vám to prostě jako strašná oběť.“*)

Jak už bylo zmíněno, tuto fázi prožívaly o něco hůře ženy, které ztrátu vlasů neočekávaly – všechny ženy však popisovaly traumatické pocity a šok když začaly vlasy ztrácet (ZC49: *„vlasy potom i ty krátký byly všude, když jsem se česala třeba, prostě odcházely strašně rychle. To si pamatuju že bylo hrozný“*). Špatné pocity jsou tedy umocňovány intenzitou ztráty vlasů, ale i ztrátou dalšího tělesného ochlupení, např.:

ZC32: *„to je takový no je to jako kdyby člověk měl aspoň ježka nebo něco ale tady vám ty vlasy vypadaj úplně dohola, to nemáte nejenom vlasy, ale vůbec nic po těle, vůbec nic, to je, nic jako, opravdu nic, nikde, takže to je takový divný no a ono časem když vám pak vypadá i obočí a řasy tak to nevypadá moc hezky.“*

Některé z žen zmínily, že v této fázi vnímaly ztrátu vlasů i hůře než ztrátu prsa, protože právě vlasy byly první a nejzjevnější známkou nemoci, jak dokládají úryvky níže. To se ovšem později, když vlasy dorostly, obrátilo.

ZA32: *„pro mě byl ten šok z tý ztráty vlasů byl v prvotní fázi horší než z té ztráty toho prsa.“*

ZD61: „*ten atribut takový ten zjevný, to jsou ty vlasy, které jsou vidět na první pohled. U toho prsa když jste oblečená tak to třeba ani nikdo nepozná v tu chvíli.*“

Následující fází bylo vyrovnávání se se ztrátou a zvykání si na ni v průběhu nemoci. Zde se pohledy jednotlivých žen různily. V kladných konotacích vykreslována nebyla, ovšem ženy se zde opět svým způsobem dělily do dvou skupin – první z nich tvořily ženy, které vypovídaly, že si se ztrátou vlasů dělaly menší starosti a braly ji později pouze jako jeden z doprovodných jevů léčby, který byl jinými vedlejšími účinky léčby často i zastíněn.

ZA32: „*Ze začátku to byl šok, ale potom už to byl opravdu detail (...) potom v podstatě začaly chemoterapie a jako to pro mě bylo ještě horší, protože mně bylo opravdu týden tak zle, že jsem nebyla schopná skoro ničeho, takže jako to že nemám vlasy mi bylo úplně, ale úplně jedno.*“

Jiné ženy však braly ztrátu vlasů jako stigmatizující po celou dobu trvání chemoterapií, až do doby než jim vlasy začaly dorůstat zpět.

Z562: „*Prostě v tu chvíli kdy to máte vám to připadá jako hodně podstatný (...) já jsem si připadala tak zoufale, že prostě to bylo strašný, no. Na to si nezvyknete.*“

Při zpětném pohledu však opět všechny ženy nehodnotily ztrátu jako tolik podstatnou v kontextu závažné nemoci, zároveň ovšem připouštěly, že kdyby měly o vlasy přijít znovu, nesly by to opět podobně, což ilustrují následující dva úryvky:

ZE62: „*určitě pak zjistíte, že jsou mnohem důležitější věci na světě než teda jestli vám vypadají vlasy nebo nevypadají, že se to dá i tou parukou i jinak zakrýt, ale prostě v tu chvíli kdy to máte vám to připadá jako hodně podstatný, ale pak když to vezmete zpětně tak si řeknete, že prostě jsou horší věci než vypadání vlasů.*“

ZD61: *„kdyby mi teď měly vypadat vlasy, tak bych to znovu nesla těžce, já si myslím, že je pravda, že když se člověk z té nemoci vyškrábe, tak už ty hodnoty vidí jinak, ale já si myslím, že ztráta vlasů pro ženu je vždycky těžká.“*

Než přejdu k další kategorii, ještě bych ráda dodala jednu věc, která mě zaujala, a to že některé ženy popisovaly svou nemoc jako jakýsi milník v souvislosti s jejich vlasy – mluvily přitom doslova o starých a nových vlasech a ženy, které se ostříhaly ještě, než jim začaly vlasy vypadávat si „staré“ vlasy, si je často ponechaly uschované doma, což je rovněž dokladem toho, že vlasům připisují velký význam.

7.2.3 Ztráta vlasů jako sociální stigma

Jak už bylo naznačeno výše, ztrátu vlasů v důsledku chemoterapie mohou ženy pociťovat jako stigmatizující – jako jistý hendikep, který zakrývají různými způsoby. Způsobům a příležitostem zakrývání vlasů však věnuji až následující podkapitulu, zde bych se chtěla nejprve zabývat kategorií, kterou jsem nazvala důvody zakrývání a která by měla pomoci porozumět tomu, proč vlastně ztráta vlasů může být vnímána tímto způsobem. Zejména starší ženy, které si pořídily paruku, popisovaly, že věnovaly zakrývání holé hlavy větší pečlivost – více vnímaly situace, které by mohla jejich holá hlava ovlivnit a více se snažily i přes další nelehké vedlejší důsledky jejich nemoci o zachování jisté důstojnosti.

To však nebylo jediným důvodem – zejména u mladších žen, které svou hlavu zarývaly šátky, se v rozhovorech objevovaly pro její zakrývání i čistě praktické důvody, například:

ZA32: *„já jsem to nesnesla kvůli průvanu, jako mně fakt byla zima na hlavu. Jako mně by to asi nevadilo, ale prostě to se nedalo já jsem opravdu i v tom šátku spala“*

Často popisovaným důvodem byly i obavy z reakcí dětí a z toho, jak jim ztrátu vysvětlit, ať už se jednalo o děti cizí například v bazénech, nebo doma o známé děti – tyto obavy popisovaly tři ženy v mém vzorku. Zatímco u cizích dětí to ženy řešily spíše zakrýváním, dětem doma bylo třeba ztrátu vysvětlit.

ZE62: „měla jsem z toho strašnej strach, protože jsem se bála, jak holky to přijmou, protože byly maličké, dvoum byly čtyři roky a jedný bylo dva a půl, tak jsem měla strach, jak na to budou reagovat, protože jsem vypadala fakt hrozivě, tak jsem se bála, jak to ty děti přijmou. A tak jsem jim prostě řekla, že babička je nemocná, že jí vypadaj vlásky a že prostě až se babička uzdraví tak že vlasy narostou zpátky.“

Obavy se však neobjevovaly pouze v případě dětí, ženy popisovaly, že pociťovaly, že jejich rodiny nemoc snáší těžce, což bylo jedním z důvodů, proč nechtěly, aby byla tolik zjevná (ZB32: *„to vidíte na těch lidech který jsou okolo vás ty blízky jo že jak maj, oni maj ty zoufalý výrazy v očích tak prostě jakoby přemůžete sama sebe.“*) Ztrátu vlasů pak tedy zakývaly i z altruistických důvodů, ze kterých chtěly ženy alespoň trochu ulehčit těžké situaci, kterou pociťovalo i jejich okolí.

ZE62: „oni se mnou cítili, že já jsem ta nemocná a prostě jsem viděla, jak chtěli mě podpořit a já jsem zase jim chtěla dokázat, že vlastně jsem na tom výborně, vypadám dobře a prostě jsem to chtěla tý rodině prezentovat, aby oni nestrádali, protože ze mě byli všichni strašně špatný, tak jsem chtěla prostě jim ukázat, že to není tak strašně špatný, že prostě vypadá matka dobře, že prostě bojuje.“

S tímto souvisí i další důvod, který ženy popisovaly - snaha o zachování vzhledu, na který byly zvyklé, i se zachováním jisté důstojnosti, ať už opět v rodině, nebo i mezi cizími lidmi, což souviselo s tím, že holá hlava ženám připadala jako něco příliš osobního a intimního, než aby tak vycházely mezi cizí lidi.

ZD61: „jakmile na tom záleží, vy to prostě zmobilizujete, narazíte tu paručku, uděláte si obličej namalujete, já třeba jsem řasy měla, ale měla jsem je takový zesláblý tak o to víc jsem si je vylepšila a pak jdete a všichni říkaj ty vypadáš tak úžasně, tobě to tak sluší (...) když přišli na návštěvu tak i z takového pocitu, jak bych to řekla, z takového společenského, že jste se chtěla cítit na úrovni s nimi, jo, nechtěla jste být ten handicapovaný, no tak, a ven jsem si brala taky paruku teda, protože to jinak nešlo.“

Posledním z výraznějších důvodů, které se v rozhovorech promítly, pak bylo úplné zatajení nemoci; její zakrývání z toho důvodu, aby lidé v okolí vůbec nepoznali, že je něco jinak a žena aby tak úplně předešla jejich pozornosti.

7.2.4 Zakrývání ztráty

Ženy tedy ztrátu svých vlasů zakrývají – v této části bych se ráda zabývala tím, jaké k tomu volí prostředky a jak v tomto ohledu rozlišují různé situace.

Nejprve ke způsobům zakrývání ztráty vlasů. Z rozhovorů vyplynuly různé možné prostředky – turbany, čepice, doma ženy někdy chodily s holou hlavou, ale dva hlavní prostředky představovaly šátky a paruky. Pokud se v tomto momentě vrátíme ke Goffmanově konceptu sociálního stigmatu je záhodno podotknout, že tímto způsobem se z žen diskreditovaných stávaly ženy diskreditovatelné, jejichž hendikep už nebyl na první pohled tolik zřejmý.

Starší ženy, které pro toto dočasné zakrytí volily spíše paruky, zvláště před vzdálenějšími a cizími lidmi vztah k paruce nepopisovaly kladně. Zmínily sice některé výhody paruk (například že vypadala dobře, většina lidí díky ní nepoznala, že žena nemá vlastní vlasy nebo i to, že v zimě hřála), převládaly však spíše zápory - naopak velké horko v teplejších dnech a nejistotu při nošení paruky, obavy že může spadnout, což by ženu zdiskreditovalo. Příkladem pocitů z nošení paruky je následující citace:

ZD61: *„Je to nejistota je to něco, co není vaše, jo a to je vždycky takové. A ty paruky pak dělají to, že já nevím, třeba si vezmete šálu nebo límec a ty vlasy se takhle utáhnou a oni už nespádnou zpátky jako vaše vlastní vlasy.“*

Ženy tedy paruky podle výpovědí braly pouze jako pomocníka v nejhorších situacích a shodně se vyjadřovaly o tom, že se jich rády zbavily. Mladší ženy preferovaly před parukami šátky, paruky odmítaly z různých důvodů, ať už kvůli jejich nepřirozenosti (ZA32: *„přišlo mi to uhozený a řekla jsem si, že šátek je prostě pro mě příjemnější a lepší, pohodlnější a přirozenější v podstatě“*), kvůli ceně, nebo protože ztrátu zkrátka nechtěly tajit (ZB32: *„já jsem řekla, že to (pozn. paruku) nechci, spousta*

lidí to o mně vědělo a já jsem se tím nikdy netajila, protože za nemoc člověk nemůže, že jo.“)

Přesto se však i k šátkům stejně jako k parukám v popisech pojily negativní konotace, jak dokládá například citace níže – bylo to především z toho důvodu, že šátky a paruky představovaly pro ženy symbol jejich nemoci a po skončení se jich ve většině případů chtěly zbavit, aby se tak zbavily i její připomínky.

ZB32: „Všechno co jsem měla tak jsem potom, když mi ty vlasy dorostly tak jsem vzala a vyhodila jsem to jo, nic jsem si z toho nechtěla schovat vůbec.“

Se způsoby zakrývání souvisí i situace, ve kterých ženy ztrátu vlasů zakrývaly – před kým, kdy a kde. Sebe prezentace žen, jejíž součástí jsou vlasy i holá hlava, je v různých situacích každodenního života různá. Na tomto místě se nabízí přirovnání ke Goffmanovým předním a zadním regionům – ženy rovněž měly různá prostředí, ve kterých si chtěly zachovat své role a svou důstojnost a z tohoto důvodu se snažily ztrátu vlasů zakrývat, v jiných prostředích („zákulisích“) pak ztrátu vlasů zakrývat nemusí a mohou být samy sebou. Prostředím, ve kterém je na sebe prezentaci třeba dbát nejvíce, jsou veřejná místa, kde ženy předstupují před zraky cizích lidí nebo známých, úplným opakem pak jsou pak situace, kdy je žena doma o samotě. Hranici toho, kdy je třeba na zakrývání ztracených vlasů dbát více a kdy méně měly podle popisů ženy stanovenou individuálně, pro upřesnění lze nalézt v příloze tabulku, ve které je toto podrobněji rozepsáno. Dále bych se zde ráda o něco pozastavila u čtyř základních situací, které jsem z rozhovorů s ženami rozlišila.

První z nich nastává, když jsou ženy doma v soukromí a o samotě – v tomto případě není podle jejich výpovědí třeba na sebe prezentaci dbát, ženy mohly chodit s holou hlavou, pokud ji zakrývaly tak spíše z praktických důvodů (aby jim nebyla zima). Například ZC49: *„když jsem byla třeba sama doma a věděla jsem, že nemá nikdo přijít, tak jsem chodila bez paruky, to bylo jedno.“*

Dále ženy popisovaly, že mezi blízkými lidmi doma chodily buď s holou hlavou, častěji ji však zakrývali šátkem, výjimečně i parukou. Důvodem těchto rozdílů je nejčastěji to, jak je nemoc v rodině vnímána a jak se s ní vypořádávají ostatní blízcí lidé.

Přestože ženy to podle výpovědí vnímaly tak, že se je rodina snažila podpořit, v některých rodinách závažná situace nebyla zvládnuta a nemoc a spolu s ní i alopecie zůstávala tabuizována (viz následující úryvek), což bylo důvodem pro zakrývání ztracených vlasů.

ZB32: *„u nás třeba v rodině tam se o tom jakoby moc nemluvílo, jo, což mě docela mrzelo, spíš jsem to řešila s kamarádama, jako třeba mí rodiče se snažili dělat, že to nevidí, jo, jako na jednu stranu je chápu, ale tenkrát mě to třeba štválo.“*

Třetí ze situací jsou interakce se známými lidmi, kteří však už nepatří do bližšího okruhu, jako například s lidmi z práce, sousedy a podobně. Mé respondenty popisovaly, že v těchto situacích si vlasy raději zakrývaly – zde se vyskytovali lidé, kteří byli do jejich situace zasvěceni, ale přesto před nimi ženy dbaly na svou sebe prezentaci i lidé, kteří do této situace zasvěceni nebyli a díky šátku nebo paruce ji ani neodhalili.

Na veřejnosti pak ženy svou ztrátu rovněž zakrývaly z důvodů, které už byly popsány výše – především aby zakryly své stigma a neprezentovaly se jako „ty s nemocí“.

7.2.5 Proměny v zakrývání ztráty

V odstavcích výše jsem se několikrát zmínila o tom, že v mém vzorku byly znatelné jisté rozdíly mezi ztrátou vlasů u mladších a u starších žen. Zde na závěr bych se k tématu, které prostupovalo celou analýzou, ráda vrátila podrobněji a pokusila se nastínit, co se změnilo a z jakých důvodů. Objevil se zřejmý posun v tom, že zatímco starší ženy se ztrátu vlasů zejména na veřejnosti snažily úzkostlivě zakrývat ztrátu vlasů, mladší ženy nosily spíše šátky, přičemž se objevilo i zdůrazňování, že je nosí především z praktických důvodů, ne aby něco skrývaly. Věk však není jediným faktorem této proměny, svou roli sehrávají vlivy a změny působící na ženy zvenčí.

Prvním z těchto vlivů, který se vyskytl v rozhovorech, je místo, ze kterého žena pochází – důležitou úlohu sehrává fakt, zda žena pochází z velkého města či vesnice – zde byl

popisován znatelnější nátlak na ženu, která žila v menším městě a paruku nosila zejména z toho důvodu, aby se zpráva o její informaci nešířila mezi lidmi, kteří se zde navzájem znají a aby se nemusela cítit hendikepována, když je potkávala.

ZC49: „Je taky asi dost důležitý, jestli jste z většího města nebo z menšího jako jsem já, když ztratíte vlasy. Když jsem šla třeba u nás ven tak bych nevyšla bez paruky z toho důvodu, aby se o té nemoci lidi z ulice a tak nedozvěděli.“

Postupem času se mění i možnosti žen. Proměňují se možnosti žen, jak ztrátu zakrývat jinak než parukou, vyrábějí se speciální šátky pro tyto případy, zatímco dříve ženy musely více improvizovat. Mění se i možnosti v opatrování informací o nemoci i o tom, co s sebou může přinášet například díky internetu, ale i díky větším snahám o osvětu v této oblasti a o to, aby rakovina nadále nebyla pro ženy stigmatem spojovaným se smrtí.

ZD61: „před těmi, já nevím, třinácti lety nějaké informace byly ale rozhodně těch informací nebylo tolik, jako je teď. Nebyly počítače, které byste si běžně pustila a přečetla si tam co jste chtěla (...)ani na tom onkologickém pracovišti příliš materiálů nebylo, které tenkrát by pacientům dávaly a spíš to byly takové sporadické informace.“

Posledním z faktorů, který mohl mít vliv na zmíněný rozdíl a byl zmíněn v rozhovoru je i odpor k tradičním genderovým stereotypům - objevila se zmínka o tom, že žena by neměla být tolik determinována svými vlasy:

ZB32: „Dneska už to jako přecházím, jo, ale v té době mě štvaly články, kde jakoby všichni psali o tom, že pro ženu je tragédie ztráta vlasů, jo. Jako je to nepříjemný, ale ve finále ono představa že máte zvracet desetkrát a víckrát za den a furt se vám do toho motaj vlasy taky nic moc.“

8. Diskuse

Výsledky mé práce tedy v mnoha ohledech podporují dosavadní poznání týkající se tohoto tématu. Ukázalo se, že ztráta vlasů může nabývat pro jejich nositele mnoha rozličných významů a protože vlasy jsou významné pro sebe prezentaci, přináší s sebou v interakcích různé důsledky. Ze zjištění vyplývá, že ztráta vlasů je více traumatická pro ženy, které podle výpovědí pociťovaly větší očekávání a nátlak na jejich vzhled i vlasy jako na symbol jejich krásy a ženskosti, zároveň jim i připisovaly větší roli při důležitých společenských událostech i úspěších. Při ztrátě hrálo roli i závažné onemocnění – ztráta vlasů se v tomto případě navíc stala symbolem rakoviny. V souladu s literaturou si i ženy v mém výzkumu uvědomovaly, že ztráta vlasů je pro ně stigmatem a k této situaci zaujaly v sociálních interakcích různé strategie: buď se ji snažily zakrývat parukou, nebo ji před různě širokým okruhem zasvěcených osob mohly přiznat a nosit jen šátek nebo dokonce chodit s holou hlavou. Rovněž se potvrdilo, že ztráta vlasů byla nahlížena v různých fázích různě, přičemž nejintenzivnější byly pro ženy právě počáteční okamžiky ztráty. I muži vnímali ztrátu vlasů převážně v negativních konotacích, i když ne natolik intenzivně jako ženy a shodně jako v již proběhlých výzkumech ztrátě vlasů přiřkládali jiné významy než ženy po chemoterapiích. Vlasy rovněž pokládali za prostředek sebe prezentace, přestože nepociťovali natolik velký nátlak na jejich úpravu – zmiňovali spíše význam vlasů v souvislosti s tím, že jejich prostřednictvím mohli okolí v některých případech prezentovat své postoje. Nátlak však začínali pociťovat, když o vlasy začali přicházet prostřednictvím zpětné vazby – především pokud tomu tak bylo v mladším věku, kdy nebyla alopecie mezi jejich vrstevníky natolik rozšířena. Z tohoto důvodu muži rovněž zaujímali ke ztrátě vlasů různé postoje, v jejichž důsledku volili různé strategie k jejímu řešení, od nezabývání se ztrátou přes začesávání a zakrývání až k oholení vlasů.

Svou roli při ztrátě vlasů však vedle genderu sehrával i generační rozdíl a to v obou skupinách, kterými jsem se zabývala. V tomto ohledu jsem dospěla k některým novým poznatkům, které literatura, kterou jsem se zabývala, nereflektuje - zejména k tomu, že ztráta vlasů a holá hlava jako taková přestává být pro nositele stigmatizující. Právě důvody této změny bych chtěla diskutovat v následujících odstavcích.

Jelikož významy ztráty vlasů pro jednotlivé skupiny byly různé, budu se těmito skupinami i nadále zabývat zvlášť. Nejprve bych se chtěla zabývat muži ztrácejícími

vlasý v dŮsledku androgenetické alopecie – díky vĚkovému spektru mých respondent se ukázal jistý rozdíl v tom, jaké možnosti mají muži při zakrývání řídnoucích vlasů dnes a jaký měli starší muži – ti si vlasý neholili a spíše se uchylovali k začesávání míst s prořídilými vlasý. V současnosti se však otevřela možnost oholení vlasů i možnosti dalších ůčesů, které jsou popsány výše ve zjištĚních a které mi potvrdila i kadeřnice, se kterou jsem tato zjištĚní konzultovala. Z rozhovorů vyplynulo, že dŮvodem byly podle mužů pŮsné normy totalitního režimu, ze kterého nebylo patŮičné ani takto vizuálně vyčnĪvat. To mĚ však pŮimĚlo položit si otázku, proč například dlouhé vlasý, pŮestože nebyly vítány, nebyly mezi lidmi tímto zpŮsobem vzdorujícimi režimu ůplně výjimečné, ale holá hlava ano. ZamĚřila jsem se proto na módu ůčesů v minulém století v zahraničí a poté, co jsem prošla několik pŮehledů módních ůčesů v minulém století, zjistila jsem, že ani tam nebylo oholení hlavy něčím ůplně běžným. Od kdy se tedy oholení vlasů začalo běžně objevovat? Na webu The History of the World of Hair se uvádí, že vlasý s v minulém století jako první začali holit skinheads ze stejných dŮvodů, jako uvedl ve své práci Synnott – jednalo se o hnutí vzniklé v 60. letech, které tvořili mladí lidé pocházející pŮedevším z dĚlnické třídy, kteří se chtĚli vymezit proti dlouhým vlasů pŮedešlých liberálnĚjších hnutí. PozdĚji však toto hnutí bylo zpolitizováno a začalo být spojováno pŮedevším s krajní pravicí a neonacismem (20th Century Hairstyles). Holá hlava však nebyla pouze znakem hnutí skinheads, dŮíve v pŮubĚhu dvacátého století pŮedevším v západních zemích byla považována za cosi neobvyklého nebo za znak nižší společenské vrstvy a manuálních pracovníků, pŮedevším námořníků, pŮřistavních dĚlníků nebo vojáků. KromĚ toho byla ale spojována i s vojáky a pacienty v nemocnicích (Head shaving). PŮedpokládám tedy, že pŮravĚ z tĚchto dŮvodů se muži oholení hlavy po dlouhou dobu vyhýbali a módními pŮehledy je poprvĚ zmiňována až s nástupem hnutí skinheads – i v dalších letech se však muži oholení hlavy i kvŮli tomu, aby nebyli spojováni s pravicovými skinheads vyhýbali.

Jako možný ůčes pak začala být oholená hlava akceptována a stala se běžným mužským ůčesem až v 90. letech – u nás, jak je zřejmé z výsledků mé práce, se tento trend začal rozmáhat pozvolněji než v západních zemích až ve druhé polovinĚ 90. let. DŮkazem, že oholení vlasů je pŮijímáno jako běžná ůprava, je i fakt, že s muži s oholenou hlavou se pojí jiné významy než v minulém století, což jsem dohledala například na základĚ studie Alberta Mannese Shorn Scalps and Perceptions of Male Dominance. Podle ní muži s oholenou hlavou jsou sice vnímáni jako ménĚ atraktivní

než muži s hustými vlasy, zároveň jsou ovšem v současnosti vnímáni jako dominantnější, vyšší a silnější (Keene, 2012).

V případě ženské části byly přidané hodnoty mého výzkumu k dosavadnímu poznání rovněž z oblasti zakrývání holé hlavy. Výzkumy, se kterými jsem se seznámila, se zabývaly spíše psychosociálními dopady ztráty vlasů nebo možnostmi zakrývání alopecie obecněji, než různými druhy zakrývání z hlediska věku. Důvod stigmatizace je v tomto případě jiný a zřetelnější, na základě poznatků z mých dat se ženy při ztrátě vlasů cítí hendikepované, především protože ztráta vlasů je signálem jejich nemoci, ale i protože ztrácí silný atribut své ženské identity. V tomto případě se význam ztráty nemění, v dnešní době je stejný jako byl před lety. Z jakého důvodu tedy mladší ženy v mém vzorku nedbaly natolik úzkostlivě na zakrývání holé hlavy i na skrývání nemoci obecněji, jako ženy starší?

Nejprve bych zde chtěla ještě navázat na své poznatky z výzkumu. Skutečnost, že mladší ženy ztrátu podle svých slov vnímaly klidněji jako něco běžnějšího a při zakrývání si vystačily s šátky namísto paruk, mohla být způsobeno právě náhodným výběrem a malým počtem respondentek. Z tohoto důvodu jsem se ještě vrátila k mým poznámkám z ohniskové skupiny, kterou jsem zmiňovala již v metodologii – tato diskuse proběhla se sedmi dalšími ženami, které přišly o vlasy v důsledku chemoterapií, a do samotné analýzy dat nebyla z důvodu jiné metody zařazena. Ženy v tomto rozhovoru se při otázce generačního rozdílu shodovaly v tom, že mladší ženy berou ztrátu vlasů „jinak“ – potvrdily, že se na ni často dívají více z praktického hlediska, například i z toho důvodu, že se často jedná o ženy, které se starají o malé děti a že vnímají ztrátu prsa jako horší. V tomto momentě bych však chtěla ještě podotknout, že se nejedná o pravidlo, že by starší ženy nosily paruky a mladší šátky, i v diskusi se vyskytovaly odkazy na mladé ženy, které alopecii zakrývají pomocí paruky. Ztrátu vlasů zde hodnotily ženy různě a s různým časovým odstupem po nemoci a některé z nich rovněž potvrdily, že vedle věku důležitou roli sehrává i to, jestli žena pochází z malého města, kde se lidé navzájem znají, nebo z velkého města, kde převládá anonymita a na ženy je vyvíjen menší nátlak z hlediska známých v okolí, kteří by se o nemoci neměli dozvědět.

Používání šátků místo paruky bych tedy označila za jakýsi trend, jehož důvody se budu snažit objasnit dále. Přitom budu vycházet z toho, že tento rozdíl je způsoben spojením vypadávání vlasů s rakovinou jako takovou – rozdíl je totiž v tom, že některé ženy využívají k zakrytí pouze šátek a ne paruku stejnou jako jejich vlasy, holou hlavu si ženy v mém vzorku nenechávaly – jde proto o rozdíl mezi úplným skrýváním ztráty vlasů s v důsledku toho i nemoci a pouhým zakrýváním holé hlavy. Samozřejmě se i liší okruh lidí, před kterými je ztráta vlasů takto zakrývána, proto na tuto problematiku budu nahlížet v jakési zobecňující rovině.

Rakovina – už samotné toto slovo je tabu a jeho porušování může v některých interakcích budít rozpaky, což dokládaly i zkušenosti popisované některými mými respondentkami (např.: *„i v dnešní době když to třeba někomu řeknu kdo to neví tak jako třeba ty lidi tři minuty mlčí a neví co vůbec mají říct.“*) Při bližším pátrání jsem však zjistila, že existují mnohé snahy o odtabuizování v této oblasti. Asi nejvýrazněji vycházejí ze strany lékařů, protože je důležité, aby slovo rakovina přestalo být ekvivalentem pro smrt a pacienti více dbali na prevenci. Experti věří, že v některých oblastech právě toto tabu může být důvodem vyšší mortality v důsledku onkologických onemocnění, protože se nemocní snaží své problémy uchovat v tajnosti (Quinn, 2008). Svou roli sehrává i posun v lékařské vědě, díky kterému diagnóza onkologického onemocnění již nemusí být nutně diagnózou pravděpodobné smrti. Iniciativa však vychází i od pacientů samotných, zejména těch bývalých, s čímž jsem se měla možnost setkat i já sama při sběru dat a rozhovorech se ženami z občanských sdružení, které se snažily provádět osvětu v této oblasti nejrůznějším způsobem, například pomocí informačních letáků, přednášek nebo diskusí ve školách.

Domnívám se tedy, že důvodem posunu v zakrýváním vlasů a toho, že některé ženy popisovaly, že pociťovaly menší nátlak na skrývání jejich nemoci, je fakt, že slovo rakovina i toto onemocnění celkově jako takové přestávají být tabu, avšak neděje se tomu tak plošně a neděje se tomu tak naráz.

Navíc se vyskytují i další vlivy, které už byly popsány v samotných zjištěních z mých rozhovorů, například možnost snazšího obstarání informací o nemoci, nebo třeba i možnost obstarání si šátků vyráběných speciálně pro tyto případy, které jsou pohodlné a ženy navíc zmiňovaly i jejich hezký vzhled. Domnívám se tedy, že právě

tyto nové možnosti společně s postupnou detabuizací tématu rakovina mají za následek fakt, že šátek už nyní může být považován na veřejných místech za důstojnou náhrada vlasů i paruky.

Závěr

Závěrem bych tedy chtěla stručně shrnout výsledky, kterých jsem v práci dosáhla. Otázky, které jsem nastínila na začátku ohledně ztráty vlasů, se mi podařilo celkem uspokojivě zodpovědět – významy, které jí přikládali mí respondenti, z velké části v podstatě potvrzovaly výsledky předchozích zahraničních významů. Navíc mi kvalitativní výzkum umožnil poodhalit i některé skutečnosti navíc, především v oblasti řešení ztráty vlasů, které jsou podrobněji rozebrány v diskusi výše.

Další oblasti tohoto tématu pak zůstávají otevřené pro další výzkumy, které mohou na mé i předešlé poznání o důsledcích ztráty vlasů navázat; zejména se nabízí například zabývat se dalšími skupinami lidí ztrácejícími vlasy, které by mohly napomoci doplnit prázdná místa v mozaice, kterou jsem nastínila ve výzkumné otázce, význam by mělo i rozsáhlejší kvantitativní šetření, které by mohlo napomoci ukázat, do jaké míry jsou výsledky mé práce platné a zobecnitelné, případně i odhalit další významy alopecie, které můj vzorek respondentů nemusel pokrýt.

Summary

This thesis explores the psychosocial effects of hair loss on two different groups - men losing hair due to androgenic alopecia and women who have lost their hair due to chemotherapy. It builds on previous foreign findings in this field and shows the ways of looking at hair loss in current Czech environment. Results are based on qualitative research and according to it, men attach importance to their hair because of its symbolic meanings and in terms of hair loss, they deal primarily with the impact on their relationships and attractiveness. Women consider hair as a symbol of femininity and attractiveness, and in this case, their loss is associated with the oncology disease. Both of these groups consider hair loss as a handicap and they are coping with it in different ways. In this regard, the study points to a certain generational difference; in the case of men, it is primarily the fact that there are more ways to solve hair loss than in the past, and also the fact, that head shaving is no longer stigmatizing. Even in the case of women, there is a certain shift, which is related to the fact that the disease itself slowly ceases to be taboo. There are different ways of covering the hair loss and mainly it is not necessary to wear a wig to completely hide the bald head, more often are scarves acceptable solution - also in the public areas.

Použitá literatura

„20th Century Hairstyles.“ [online] The History of the World of Hair. [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: http://thehistoryofthehairworld.com/hair_20th_century.html.

Alfonso, Mariola, Hertha Richter-Appelt, Antonella Tosti, Miguel Sanchez Viera a Marcos García. 2005. The psychosocial impact of hair loss among men: a multinational European study. *Current Medical Research and Opinion* 21 (11): 1829-1836.

Cash, T.F. 1999. The psychosocial consequences of androgenetic alopecia: a review of the research literature. *British Journal of Dermatology* 141 (3): 398-405.

Corbinová, Juliet, Strauss, Anselm. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

Crossley, Nick. 1995. Body Techniques, Agency and Intercorporeality: On Goffman's Relations in Public. *Sociology* 29 (1): 133-149.

Crossley, Nick. 2005. Mapping Reflexive Body Techniques: On Body Modification and Maintenance. *Body & Society* 11 (1): 1-35.

Fialová, Ludmila. 2001. *Body image jako součást sebepojetí člověka*. Praha: Karolinum.

Girman, Cynthia J., Susan Hartmaier, Janet Roberts, Wilma Bergfeld, Joanne Waldstreicher. 1999. Patient-Perceived Importance of Narrative Effects of Androgenic Alopecia in Women. *Journal of Women's Health & Gender-Based Medicine* 8 (8): 1091-1095.

Grogan, Sarah. 2000. *Body image: psychologie nespokojenosti s vlastním tělem*. Praha: Grada Publishing.

Hendl, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hesketh, Paul J., Diane Batchelor, Mitch Golant, Gary H. Lyman, Nelson Rhodes, Denise Yardley. 2004. Chemotherapy-induced alopecia: psychosocial impact and therapeutic approaches. *Supportive Care in Cancer* 12 (8): 543-549.

Hilton, Shona, Kate Hunt, Carol Emslie, Maria Salinas, Sue Ziebland. 2008. Have men been overlooked? A comparison of young men and women's experiences of chemotherapy-induced alopecia. *Psycho-Oncology* 17 (6): 577-583.

Hirschman, Elizabeth C. 2002. Hair as Attribute, Hair as Symbol, Hair as Self. *Gender and Consumer Behavior* 6: 355-366.

Hunt, Nigel. „The Psychosocial impact of alopecia.“ [online]. Alopecia UK [cit. 4. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www alopeciaonline.org.uk/research.asp>.

Keene, Douglas. 2012. „Men: Exude confidence, masculinity, authority, and power!“ [online]. Keene Trial Consulting. [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z:

<http://keenetrial.com/blog/2012/08/01/men-exude-confidence-masculinity-authority-and-power/>.

Kobren, Spener David. 1999. *Holá pravda: jak zabránit vypadávání vlasů – prevence a léčba*. Praha: Pragma.

McGarvey, Elizabeth L., Lora D. Baum, Relana C. Pinkerton, Laura M. Rogers. 2001. Psychological Sequelae and Alopecia Among Women with Cancer. *Cancer Practice* 9 (6): 283-289.

McKayová, Judith, Nancee Hiranoová. 2005. *Jak přežít chemoterapii a ozařování: průvodce onkologického pacienta po vlastním osudu*. Praha: Triton.

Moynihan, Ray Iona Heath, David Henry. 2002. Selling sickness: the pharmaceutical industry and disease mongering. *BMJ* 324 (7342): 886–891.

Passchier, J. 1998. Quality of Life Issues in Male Pattern Hair Loss. *Dermatology* 197: 217-218.

Preston, Margaret M. 2010. „An Exploration of Appearance-Related Issues of Breast Cancer Treatment on Sense of Self, Self-Esteem, and Social Functioning in Women with Breast Cancer.“ *Doctorate in Social Work (DSW) Dissertations*. [online]. Paper 10 [cit. 3. 5. 2013]. Dostupné z: http://repository.upenn.edu/edissertations_sp2/10 .

Quinn, Rob. 2008. „Doctors Fight to Beat Cultural Cancer Taboos.“ [online]. Newser. [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.newser.com/story/39111/doctors-fight-to-beat-cultural-cancer-taboos.html>.

Ramos-e-Silva, Marcia. 2000. Male pattern hair loss: prevention rather than regrowth. *International Journal of Dermatology* 39 (10): 728-731.

Rosman, Sophia. 2004. Cancer and stigma: experience of patients with chemotherapy-included alopecia. *Patient Education and Counseling* 52 (3): 333-33.

Synnott, Anthony. 1987. Shame and Glory: A Sociology of Hair. *The British Journal of Sociology* 38 (3): 381-413.

Welsh, Nina, Alison Guy. 2009. The lived experience of alopecie areata: A qualitative study. *Body image* 6 (3): 194-200.

Wikipedia: the free encyclopedia. 2013. „Head shaving.“ [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation . [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Head_shaving.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Projekt bakalářské práce

Příloha č. 2: Struktura rozhovoru

Příloha č. 3: Prostředky volené ženami k zakrytí holé hlavy v různých prostředích (tabulka)

Přílohy

Příloha č. 1: Projekt bakalářské práce

Projekt bakalářské práce

Tereza Brožová
2. ročník SOSA

Předpokládaný název:

Vlasy a identita člověka – komparativní studie přirozené a nepřirozené ztráty vlasů

Kontext tématu:

Vlasy jsou pravděpodobně jedním z nejmocnějších symbolů individuální i skupinové identity – jsou mocné zaprvé protože jsou fyzickou součástí těla a tudíž jsou nesmírně osobními a zadruhé, přestože jsou osobní, jsou rovněž více veřejné než soukromé. (Synnot, 1987) Autor dále uvádí, že pro opačná pohlaví jsou charakteristické i jiné vlasy a jsou jim přikládány jiné významnosti. Muži svou genderovou identitu často spojují více s vousy než s vlasy; pro ženy jsou vlasy velmi významné, jsou známkou jejich ženství. V životech obou pohlaví však hraje důležitou roli alopecie - ztráta vlasů.

U mnoha mužů projevuje ztráta vlasů kvůli genetickému faktoru a působení mužských hormonů, ať už v menší nebo větší míře. I ženy však mohou o vlasy přicházet, ne v takové míře působením hormonů, ale například kvůli radiačnímu ozařování při léčbě onkologických onemocnění.

Ve své práci bych se chtěla zabývat tím, jak alopecii jednotlivé skupiny – muži ztrácející vlasy vlivem testosteronu nebo ženy, které o vlasy přišly působením chemoterapií – prožívají.

Výzkumná otázka:

Chtěla bych zjistit, jak prožívají ztrátu vlasů lidé, kteří o ně přicházejí samovolně a nenávratně v průběhu života a jak ji prožívají ti, kteří se zároveň ocitnou ve velmi těžké životní situaci, kdy bojují o život a ztráta vlasů je doprovodným jevem léčby, která jim ho může pomoci zachránit. Bude mne zajímat, jak moc je pro dané skupiny ztráta vlasů zásadní, jak působí na jejich sebevědomí a vnímání sebe-sama, co pro ně znamená a jaký má na jejich životy vliv; jestli ji prožívají podobně nebo úplně odlišně a jestli se jí snaží nějakým způsobem zakrývat, případně jakým.

Sběr dat a metodologie:

Zdrojem dat budou polostrukturované až narativní rozhovory, které budu provádět se dvěma skupinami – s muži ztrácejícími vlasy přirozenou cestou a s lidmi, kteří o vlasy přišli v důsledku léčby chemoterapií.

Předpokládám, že respondenty k rozhovorům o přirozené ztrátě vlasů získám prostřednictvím svých sociálních kontaktů – bude se jednat o muže trpící plešatostí bez vlasů nebo s vlasy značně prořidlymi. Druhá skupina budou ženy, které prodělaly onkologické onemocnění a o vlasy přišly v průběhu léčby při chemoterapiích - respondenty budu hledat v občanských sdruženích lidí, kteří těmito onemocněními prošli. V každé z těchto skupin bych ráda udělala alespoň 5 rozhovorů.

Rozhovory budu nahrávat na diktafon a následně je přepíši a okóduji k analýze, přičemž se budu inspirovat postupy užívanými při tvorbě zakotvené teorie Strausse a Corbinové.

Předpokládané výsledky:

Jako výsledky mé práce očekávám popis toho, co znamená pro lidi ztráta vlasů, ať už přirozená nebo nepřirozená, jak se s ní vyrovnávají a jaké jsou pro tyto skupiny v jejím prožívání rozdíly. To by mohlo být přínosem do relativně nového zatím ne úplně probádaného odvětví sociologie zabývající se tělem, se kterou jsem se v průběhu svého bakalářského studia zatím bohužel moc často nesečkala.

Orientační seznam literatury:

Dostálová, M. *Rakovina a já, aneb, Od nemoci k moci*. Blansko: Almi, 2010.

Fialová, L. *Body image jako součást sebepojetí člověka*. Praha: Karolinum, 2001.

- Grogan, S. *Body image : psychologie nespokojenosti s vlastním tělem*. Praha: Grada, 2000.
- Hendl, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005.
- Kobren, S. D. *Holá pravda*. Praha: Pragma. 1999.
- McKayová, J. – Hiranoová, N. *Jak přežít chemoterapii a ozařování: průvodce onkologického pacienta po vlastním osudu*. Praha: Triton, 2005.
- Strauss, A. – Corbinová, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky zakotvené teorie*. Brno: Albert; Podané ruce, 1999.
- Synnott, A. Shame and Glory: A Sociology of Hair. *British Journal of Sociology*. 1987, 38, 3, s. 381-413.

Příloha č. 2: Struktura rozhovoru

Význam vlasů v případě jejich ztráty Výzkumné otázky – struktura rozhovoru

Muži

1) Fáze hodně vlasů

- **Jestli by se mohli rozpomenout na dobu před tím, než začali ztrácet vlasy a povídat mi jaké měli vlasy a jak pro ně byly důležité, dokládat na příkladech**
 - Jaké měli vlasy – dlouhé, krátké, nějaký účes..
 - Kolik času trávili úpravou vlasů, jestli jak vstali tak šli, nebo si na nich zakládali více
 - jestli se snažili prostřednictvím vlasů něco vyjádřit, rebelii, nebo naopak nějak zapadnout – s tím souvisí, podle čeho si upravovali vlasy – aby zapadli tak stejně jako ostatní, nebo opačně, aby se od vrstevníků lišili, nebo chtěli napodobit nějaký svůj vzor
 - jak byly podle nich vlasy důležité pro jejich celkový vzhled, jak si na nich zakládali a jak moc se je snažili upravovat, když se měli například zúčastnit nějaké společenské události
 - jestli si vzpomenu i na nějaké reakce okolí na jejich vlasy – pozitivní i negativní

2) První příznaky

- **Jestli by mi mohli vyprávět o tom, jak poprvé zaznamenali, že přicházejí o vlasy a co přitom cítili**
 - V kolika letech podle dotazovaného zaregistroval první příznak ztráty vlasů
 - Jak to zjistil – jestli si toho všiml sám – jak a kdy, podle čeho, nebo jestli ho na to upozornil někdo jiný – někdo z rodiny nebo známých a jakým způsobem

- Jestli ztrátu vlasů očekával například na základě dědičnosti a případně jestli se na ni nějak připravovat a nebo jestli byl překvapen, nečekal ji
- Jestli se mu ztráta vlasů zdála nebo dodnes zdá nespravedlivá
- Jak ztrátu vlasů vnímá vzhledem k předešlé fázi, kdy jich měl hodně – jak si nyní připadal například při pohledu do zrcadla, jestli to prožíval hodně a nebo moc ne
- Jestli se bál, že si toho lidé začnou všimát a proč (protože je to obecně bráno spíše negativně, aby se mu lidé neposmívali nebo z jiného důvodu, například aby nebyl spojován se skinheads nebo s vězni) – případně jestli se to nějak naplnilo, například jestli se mu někdo skutečně posmíval
- Jestli se ztrátě snažil nějakým způsobem zabránit, například šampony, vodičkami, nebo dokonce konzultacemi s lékařem, léky – nebo jestli o něčem takovém alespoň přemýšlel a případně proč to nezkusil
- Jaký měl názor na podobné přípravky – jestli věděl, jaké léky mohou být účinné, jestli tomu věřil, jestli se sám snažil zjišťovat informace jak tomu zabránit

3) Přijetí faktu (nebo nepřijetí)

- **Jestli by mi mohli vyprávět o tom, jak probíhala ztráta od těchto prvních příznaků až do současnosti, jestli si vybaví například nějaké přelomové okamžiky, rozhodnutí, uvědomění**
 - Jak rychle ubývání vlasů postupovalo a jak to vnímal, co si myslel
 - Jestli například doufal, že padání přestane
 - Příklady na základě čeho to pozoroval (na obraze v zrcadle, podle vlasů na polštáři nebo jinak)
 - jak dlouho od doby prvních příznaků trvalo, než si řekl například, že je plešatý, že má málo vlasů a nedá se nic dělat – jestli si tedy něco takového vůbec někdy řekl, nebo mu naopak připadalo, že plešatý člověk má méně vlasů než on
 - jestli ho stresoval, byl mu nepříjemný například pohled do zrcadla, nebo na fotografie kde je pleš hodně vidět, jestli je mu to nepříjemné dodnes nebo přišel moment, kdy si řekl, že se nedá nic dělat a přijal to
 - jestli si vybaví reakce okolí (od nejbližších známých po cizí lidi) na jeho vlasy po ztrátě – jestli tyto vlasy nějak ovlivnily jeho nebo to, jak vnímal svůj vzhled

4) Prostředky, strategie vyrovnávání se

- **Jak se se ztrátou vlasů vyrovnával, jestli volil nějaké prostředky k jejímu zakrývání, případně jaké a proč**
 - Jestli může popsat pocity ohledně svého vzhledu – o kolik a jak se změnila spokojenost se sebou samým po ztrátě vlasů
 - Jestli si připadá, že vypadá starší
 - Jestli se snažil svůj vzhled ztrátě vlasů nějak přizpůsobit
 - Jestli měnil účes, zakrýval místa s prořídilými vlasy
 - Jestli si zbylé vlasy oholil
 - Snažil se zakrývat pomocí čepice, klobouku
 - Zkoušel přičesky, paruky

- Pokusil se kompenzovat jinak, například nechal si narůst vousy, začal nosit brýle
- Jestli mu nějak radilo i okolí – rodina nebo další lidé – jestli chtěl s někým konzultovat, nebo hledal cestu sám

5) Budoucnost

- **Jestli má se svými vlasy nějaké plány nebo očekávání do budoucna**
 - Jestli čeká ještě nějaké změny ohledně svých vlasů, myslí že budou ještě ubývat nebo takhle zůstanou
 - Kdyby ještě ubývaly jestli mu to bude vadit nebo už ne
 - Jestli někdy přemýšlel o tom, že by si například nechal transplantovat vlasy, nebo jestli se o to dokonce aktivněji zajímal

Ženy

1) Fáze hodně vlasů

- **Jestli by se mohla rozpomenout na dobu před tím, než přišla o vlasy a povídat mi jaké měla vlasy a jak pro ni byly důležité, dokládat na příkladech**
 - Jak reflektuje vlasy před jejich ztrátou, jak vypadaly
 - Jestli je stříhala, barvila, často chodila ke kadeřnici, kolik času trávila jejich úpravou
 - Jak důležité podle ní její vlasy v té době byly pro její celkový vzhled, například vedle tváře a postavy
 - Jestli si dokáže vzpomenout na události, kdy pro ni hrály vlasy důležitou roli – například při společenských událostech, ale klidně i jindy
 - Jestli si dokáže rozpomenout, jestli okolí na její vlasy nějak reagovali, pozitivně i negativně – jak konkrétně

2) První informace, že přijde o vlasy

- **Jestli by mohla vyprávět o tom, jak přišla na svou nemoc, její průběh a v souvislosti s tím kdy poprvé zjistila nebo si uvědomila, že s ní může souviset i ztráta vlasů a jak toto zjištění vnímala**
 - jestli může popsat, jak a kdy zjistila svou nemoc, podezření, jak se potvrdilo a průběh léčby
 - Jestli ji napadlo samotnou už dřív, že přitom může přijít o vlasy – případně kdy, a nebo jestli ji na to až někdo upozornil (lékař/rodina/známí) a v takovém případě kdy a jak jí to řekli
 - Kolik informací o ztrátě vlasů dostala od svého lékaře sestry – jestli byly dostačující – jestli si ještě další informace hledala sama
 - Co si v té chvíli o ztrátě vlasů myslela – jestli byla v kontextu nemoci pro ni důležitá nebo ne

3) Ztráta vlasů

- **Jestli může popsat průběh ztráty vlasů, jak začala a probíhala, jak se přitom cítila a jaký vliv na to případně měly reakce okolí**
 - Jaké byly počátky ztráty vlasů – jak probíhala léčba a kdy ztrátu začala skutečně pozorovat
 - Jestli se na ztrátu vlasů nějak připravovala, například jestli si ostříhala vlasy předem a jestli má pocit, že to nějak pomohlo
 - Jestli může popsat, jak ztráta probíhala, kdy si všímala, že vlasy ztrácí (v zrcadle, tím že nacházela chomáče vlasů)
 - Co cítila, jestli to proti tomu jak ztrátu vlasů očekávala, byla nějaký změna – bylo to horší, nebo naopak méně hrozné
 - Jestli ztrátu cítila jako symbol ztráty ženskost, nebo jako symbol nemoci, nebo jako nic takového a proč konkrétně
 - Jak se cítila, když se například viděla bez vlasů v zrcadle

4) Strategie vypořádávání se

- **Jestli ztrátu vlasů nějak zakrývala, případně jakým způsobem a proč a jestli ji zakrývala stále nebo jen v některých případech, případně kterých**
 - Jaké byly její pocity, kdyby měla bez vlasů přijít mezi lidi
 - Jestli ztrátu vlasů skrývala například parukou, šátkem, nebo jinak a z jakého důvodu (nelíbila se tak sama sobě, bála se reakcí lidí nebo toho co by si mohli myslet, snažila se zakrýt svou nemoc před lidmi, kteří o ní nevěděli)
 - Před kým tuto ztrátu skrývala – jestli přede všemi, nebo například v rodině to bylo jedno, jestli chodila bez vlasů i před známými, jestli to například ovlivnilo její práci, jestli vycházela mezi cizí lidi aniž by alopecii něčím zakryla
 - Jestli kvůli ztrátě vlasů ve svých vztazích cítila nějaké změny, jestli to ovlivnilo navazování vztahů nových
 - Jestli nějak reagovali její okolí, až už známí nebo cizí lidé a jestli dokáže posoudit jestli a jak tyto reakce její vnímání sebe sama

5) Budoucnost

- **Jak vnímala fakt, že vlasy znovu dorostou a jestli zpětně poté co jí dorostly viděla své obavy ze ztráty jinak, jestli to vůbec ovlivnilo její vnímání vlasů do budoucna a jestli si myslí, že by se chovala stejně, kdyby je měla ztratit znovu**
 - Jak v průběhu ztráty vnímala a uvědomovala si fakt, že není trvalá, že vlasy znovu narostou
 - Jestli se například obávala, že vlasy už nebudou takové jako dříve, nebo něčeho jiného a případně jestli se obavy nějak potvrdily
 - Jestli se na základě této zkušenosti vztah k vlasům nějakým způsobem a jak – jestli si jich například více váží, nebo naopak zjistila, že už nejsou tak důležité

Příloha č. 3: Prostředky volené ženami k zakrytí holé hlavy v různých prostředích (tabulka)

	Sama – v soukromí	Doma - nejbližší rodina	Známí mimo domov	Veřejnost - cizí lidé
ZA32	Šátek	Šátek	Šátek	Šátek
ZB32	Holá hlava	Šátek	Šátek	Šátek
ZC49	Holá hlava	Šátek	Paruka	Paruka
ZD61	Holá hlava	Turban	Paruka	Paruka
ZD62	Holá hlava	Šátek/holá hlava	Šátek /paruka	Paruka